

OTOK KORČULA

Prilog poznavanju socijalno-geografskih obilježja

Ante Kalogjera

Uvod. U novije vrijeme demografsko-gospodarska problematika našeg primorja, a posebno otoka, postaje naročito interesantna i s društvenog aspekta vrlo aktualna.

Posljednjih stotinu godina u životu otoka donosi značajne i velike promjene. Pejzaž otoka Korčule brzo se mijenja i odražava uzajamno djelovanje elemenata prirodne osnove i snažnih društvenih utjecaja, koji u suvremenom svijetu postaju sve izrazitiji faktori u njegovu formiranju.

Izrazita orijentacija na komercijalno gospodarenje i uzgoj vinove loze uvjetuju polovinom prošlog stoljeća brzo poboljšanje načina života. Stanovništvo stvara određenu materijalnu osnovu koja će u skoroj krizi vinogradarstva biti motor snažne emigracije. Time je počeo nov proces depopulacije i demografskog regressa, koje posljednje prilike tek privremeno zaustavljaju. Uzroci ovim pojavama vrlo su različiti, a proizlaze iz načina organizacije i oblika gospodarskog iskorištavanja prostora.

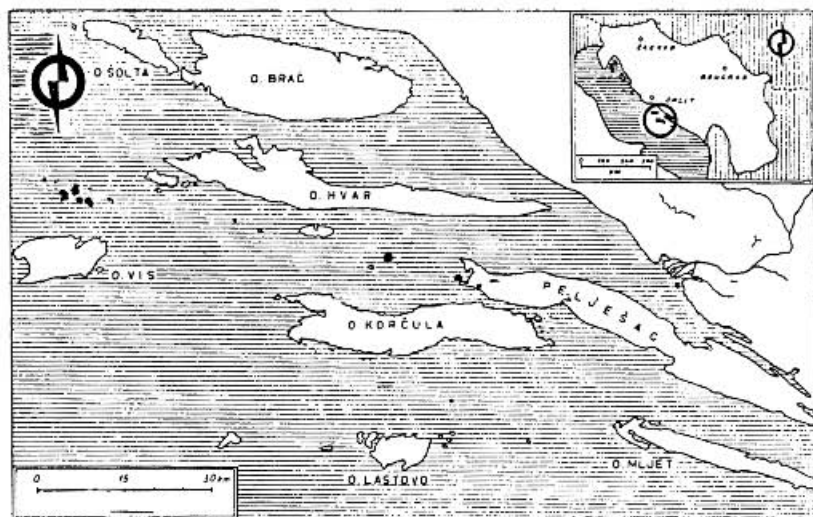
Otok Korčula obiluje nizom specifičnih problema. Struktura stanovništva rapidno se mijenja. Unutar nje i prekomorske migracije postaju intenzivne. Pejzaž dobija svoj raniji izgled zbog napuštanja agrarnog iskorištavanja prostora, ali naselja nose pečat novih promjena i simboliziraju suvremeni rad čovjeka. Cjelokupna društvena aktivnost usmjerena na transformaciju naselja temelji se većinom na alohtonim gospodarskim izvorima, a time je rad čovjeka prostorno ograničen, što ne znači da je slab po intenzitetu.

Promjene funkcija otoka u bližoj prošlosti, posebno premještanje njegovih životnih centara, dobri su primjeri utjecaja društveno-gospodarskih prilika na zbivanja u ovom prostoru.

Za razumijevanje pejzažnih osobina otoka Korčule najvažnije je poznavanje njegove demografske problematike, jer je stanovništvo značajan socijalno geografski faktor o kome je uvijek ovisila cjelokupna prostorna organizacija.

Geografski položaj. Dalmatinski otoci fizionomski su vrlo srodni iako se izdvajaju u posebne skupine. Razvoj jakih gravitacijskih centara na obalnom pojasu namće njihovu funkcionalnu diferencijaciju koja se temelji na principu regionalne prostorne organizacije te odlično odražava brzu dinamiku društveno-ekonomskih promjena.¹

Stariji autori² Korčulu ubrajaju u južnodalmatinsku otočnu skupinu, iako ona pripada splitskoj mezoregiji (sl. 1) s kojom je funkcionalno i gravitacijski najjače povezana.

Sl. 1. Položaj otoka Korčule u centralno-dalmatinskoj skupini otoka
Fig. 1. The position of the Island of Korčula in the Central-Dalmatian group of islands

Korčula je smještena neposredno uz obalu poluotoka Pelješca od kojeg je odvaja 1 270 m široki Pelješki kanal³ što je oduvijek imao ulogu južnih vrata srednjeg primorja. To je bio prvi u sistemu dalmatinskih kanala od jugoistoka prema sjeverozapadu i pružao je sigurnu zaštitu brodovima. Ova uloga dolazi do izražaja i danas u doba modernog prometa i brzih brodova.

- 1) V. Rogić, Fizionomska i funkcionalna regionalizacija Hrvatske, Zbornik VI kongresa geografov FLRJ u Ljubljani 1961, Ljubljana, 1962, str. 280 — 288.
- 2) I. Rubić, Naši otoci na Jadranu, Split 1952, str. 127.
B. Z. Milojević, Dinarsko primorje i ostrva, SKA knj. XCVI, Beograd, 1933, str. 285.
- 3) Korčula — Perna je najuži dio Pelješkog kanala.

Sudbinsku ulogu u životu istočnog dijela otoka i Korčule igra potpuna dominacija nad Pelješkim kanalom. Kontrola tako važnog pomorskog puta, vrlo značajna u ranijim razdobljima, potencirana graničnim položajem, bila je prednost Korčule, ali ne i ostalog otoka koji je od kopna udaljen i zabačen. Razgranati Velalučki zaljev, izvan dometa je glavnih prometnih veza, tek u suvremenom periodu dobiva veće značenje.

Korčula je istureni, skoro pučinski otok izrazito maritimnih osobina. Susjedni otoci dosta su udaljeni, a morsna uloga Pelješca, čiji je kontinentalni utjecaj zbog otočnih osobina ograničen, dolazi do izražaja tek u najnovije vrijeme.⁴

Oblik i dimenzije. Korčula je otok pravokutnog izduženog oblika, smjera istok—zapad te ide u red najvećih otoka na Jadranu. Šesti je po veličini, a prvi po broju stanovnika.⁵ Dug je 47,7 km od rta Privale na zapadu do rta Ražnjić na istoku. Prosječna širina iznosi 5,3 km (Ripna—Teklina), a najveća je 7,8 km (Ratak—Prigradica). Uzmu li se u obzir otočići neposredno uz obalu otoka, onda njegova dužina između rta Ražnjić i rta Proizd iznosi 50,1 km, a širina dostiže 15,3 km između otočića Lukovac (17 m) na jugozapadnoj obali i Borova rta na sjevernoj strani. Površina otoka iznosi 276,03 km². Raspored visinskih pojaseva je sljedeći:⁶

0 — 200 m	168 km ²	ili 60,8 %	ukupne površine
201 — 300 m	56 km ²	„ 20,3 %	„ „
preko 300 m	52 km ²	„ 18,9 %	„ „

Dijelovi otoka koji su obrađeni ili su povoljni za intenzivnu agrarnu proizvodnju čine 57 km² ili 20,5 % ukupne površine, što je za ljudsku aktivnost, s obzirom na osobine krških krajeva, vrlo povoljno.

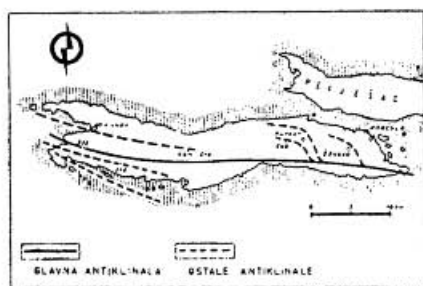
Značenje elemenata prirodne osnove

Reljef. Najveću visinu Korčula ima u svom središnjem dijelu kod Klupca (568 m) i Točilo brda (560 m). Ovaj visoki dio ostrim vapnenačkim grebenom odvojen je od južne obale, dok se prema sjeveru blago spušta do 300 m visine. Odatle do mora nagibi se povećavaju, a padine su disecirane brojnim kratkim suhim dolinama. Istočno i zapadno od najvišeg dijela otoka nižu se nizovi krških udubljenja koja se uzastopno spuštaju. Istočni niz čine Mocila (310 m), Ždrijelo (305 m), Dubrava (270 m), Glogova (262 m) i

-
- 4) Sve jača povezanost istočnog dijela Korčule i zapadnog Pelješca uvjetovala je formiranje jedinstvene funkcionalne cjeline koja prelazi okvir otoka.
5) Korčula 276,03 km² i 17 949 stanovnika 1961. g. Krk 409,93 km² i 14 497 stanovnika, Brač 394,57 km² i 14 218 stanovnika. Hvar 299,86 km² i 12 132 stanovnika.
6) Prema vlastitom mjerenju topografske karte GJFA 1:50 000 i procjeni.

Zrnovsko polje (160 m) dok se na zapadu nalaze Gumaca (180 m), Kapja (140 m), Sv. Martin (70 m), Krtinja (60 m), Polje (15 m) i Blatsko polje (9 m). Kraj oko Čare i Smokvice karakteriziraju brojna široka udubljenja vrlo blagih padina i manjih visina. Glavni elementi reljefa Korčule su brojna krška udubljenja i blago humoviti krajevi istočnog i zapadnog dijela; centralni vapnenački kraj je brdovit, obalni pojas pitom i blag na sjeveru, zapadu i jugo-zapadu, a nepristupačan i strm na jugu.

Korčula je sastavljena isključivo od rudistnih vapnenaca i dolomita gornje krede koji su uglavnom zonalno raspoređeni.⁷ Različiti sastav vapnenačkih slojeva bio je značajan u formiranju reljefa, a različite manifestacije vanjskih procesa u dolomitima i vapnencima uvjetovale su postanak glavnih oblika. Unutrašnji dio otoka s nizovima krških udubljenja na istoku i zapadu kontinuirana je dolomitna zona, sa sjevera i juga obrubljena obalnim zonama vapnenca čija je najveća masa koncentrirana u središnjem dijelu otoka (Klupca 568) m. Iznad dolomita i vapnenaca nalaze se mjestimično mlađe pleistocenske naslage: crvenica, konglomerati, breče i pije-

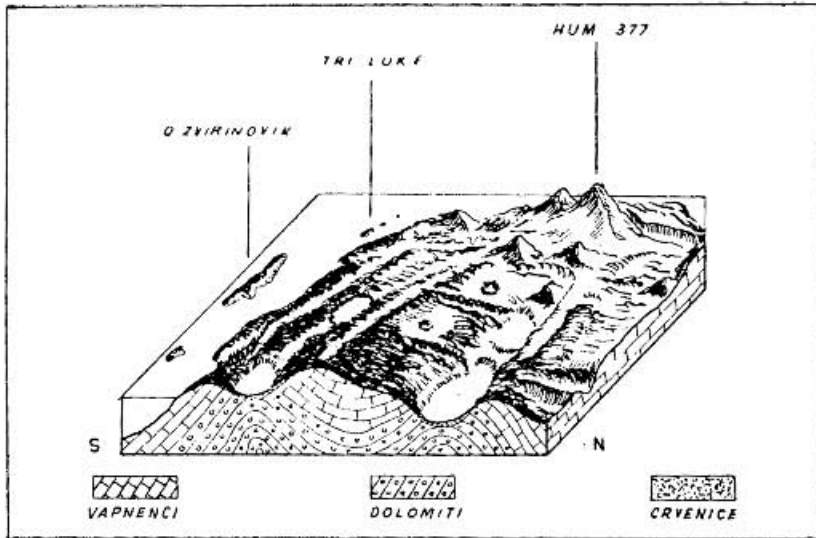

Sl. 2. Karakteristike građe i smjerovi nabiranja o. Korčule
Fig. 2. Geological structure and the directions of folds on the Island of Korčula.

- 7) Prve radove o geologiji otoka Korčule objavio je F. Koch (Prilog poznavanju geološke izgradnje Korčule i Pelješca, Vjesnik Geološkog instituta kraljevine Jugoslavije za godinu 1931, knj. 1, sv. 2, Beograd, 1932, str. 278—294) koji je ujedno izvršio i geološko kartiranje. (Geološka karta kraljevine Jugoslavije, list Korčula, Geološki institut kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1934). Poslijeratna istraživanja su opsežna. Vršili su ih: N. Pauković (Otoci — Zavod za geološka istraživanja, Izvještaj 70-51, Zagreb, 1951), Bolčić-Skokandić-Stanojević (Rekognosciranje kamenoloma otoka Korčule, Zavod za geološka istraživanja, Zagreb, 1953), D. Anić (Prilog geologiji otoka Korčule, Geološki vjesnik, sv. 8—9, Zagreb, 1954-55), D. Šikić (Geološki pregled otoka Korčule, Zavod za geološka istraživanja, Arhiv rudišta br. 2721 b, Zagreb, 1956), B. Ščavničar (Sedimentno petrografske analize pijeska iz Korčule, Arhiv Zavoda za geološka istraživanja br. 172, Zagreb, 1956), J. Baturić (Istraživanje vode na Korčuli i Pelješcu, Zavod za rudarska mjerenja i geofizička istraživanja, Zagreb, 1956), Sarnavaka-Vandekar (Vodoistražni radovi otoka Korčule, Arhiv Geoistraživanja, knj. I—IV, Zagreb, 1958) i A. Magdalenić (Geološka, hidrološka i inženjersko-geološka istraživanja otoka Korčule, knj. 1, Zavod za geološka istraživanja, Zagreb, 1959).

sak, koje su nataložene u krškim udubljenjima i značajne za ljudsku aktivnost jer čine većinu obradiva zemljišta.

Otok je izgrađen od niza bora, manje ili više nagnutih prema jugu i jugozapadu (sl. 2), a od brojnih konstatiranih tektonskih linija vidi se samo ona koja rasjeda južno krilo glavne antiklinale od uvale Bačva na istoku do Čarskoga polja na zapadu.

Sl. 3. Shematski blok-dijagram Blato-Ratak prema SW

Fig. 3. The schematic block diagram Blato-Ratak towards the South-West

Krška udubljenja istočnog i zapadnog niza, te udubljenja oko Smokvice i Care, razvila su se u dolomitima, manje ili više trošnim. Oblik i raznolikost ovih udubljenja, njihove padine, zonalni raspored i izrazita ovisnost o sastavu, ukazuju da je njihov postanak vezan uz diferenciranu eroziju⁸⁾ (sl. 3). Poprečne kratke doline koje se spuštaju prema južnoj i sjevernoj obali nastale su specifičnim fluviokrškim procesom »u kome klimatskim promjenama može ojačati riječna ili krška komponenta«. Goleme količine naplavnog materijala u krškim udubljenjima i naslage breča u poprečnim dolinama ne odgovaraju današnjim erozivnim procesima već su ostaci drukčijih prilika.

8) A. Kalogjera. Reljef otoka Korčule. Zagreb, 1957 (rukopis).

9) J. Roglič. Odnos riječne erozije i krškog procesa. Zbornik radova V kongresa geografa FNRJ, Cetinje, 1959, str. 271.

U mnogim krškim udubljenjima opaža se postupno otvaranje zatrpanih ponora kojima se brzo evakuira akumulirani materijal, čime se uspostavljaaju normalni erozivni procesi što su jednom bili prekinuti. Poremećaji ove ravnoteže mladi su i mogli su nastati jedino klimatskim promjenama u pleistocenu¹⁰, dok su udubljenja morala biti formirana ranije. Poznavajući paleoklimatske prilike neposredno prije pleistocena¹¹, kada su uvjeti za koroziju vapnenca i diferenciranu eroziju bili povoljni, moguće je utvrditi da su spomenuti procesi postali intenzivni tokom gornjeg pliocena.

Obale otoka Korčule su raznolike i u životu njena stanovništva imaju različito značenje. Južna obala je strma i nepristupačna, osim na krajajem zapadu, dok je sjeverna niska i plitka s neznatnim nagibima. Najrazvedenije su zapadna, a posebno sjeveroistočna obala uz koju se nalazi Korčulanski arhipelag (20 otočića). Dužina razvedene obale otoka Korčule iznosi 181,7 km, a pribroji li se tome 48,4 km obale otoka i otočića, onda ukupna dužina dostiže 230,1 km.¹² Indeks relativne razvedenosti¹³ ukazuje na bogatstvo obalnih oblika i iznosi 3,08.

Evolucija obale u skladu je s razvitkom kopnenog reljefa. Pozitivnim pomicanjem obalne linije zbog glaciocustatičkih pokreta kopneni oblici su potopljeni. More prodire u Velalučki zaljev, a otoci Korčulanskog arhipelaga najviši su dijelovi nepotopljenih vapnenačkih bila. Elementi reljefa utjecali su na razmještaj naselja, prostornu povezanost i aktivnost stanovništva na gospodarskom iskorištavanju prostora.

Klima i problem vode. Raspored klimatskih stanica na Korčuli i susjednim otocima vrlo je povoljan za analizu klime, ali nehomogena opažanja otežavaju usporedbe.

Vjetrovi su u životu ovog kraja osobito značajni, jer o njima ovisi cjelokupna gospodarska aktivnost stanovništva i povezanost s kopnom. Srednja čestina vjetrova (tab. 1) za Korčulu i Vela

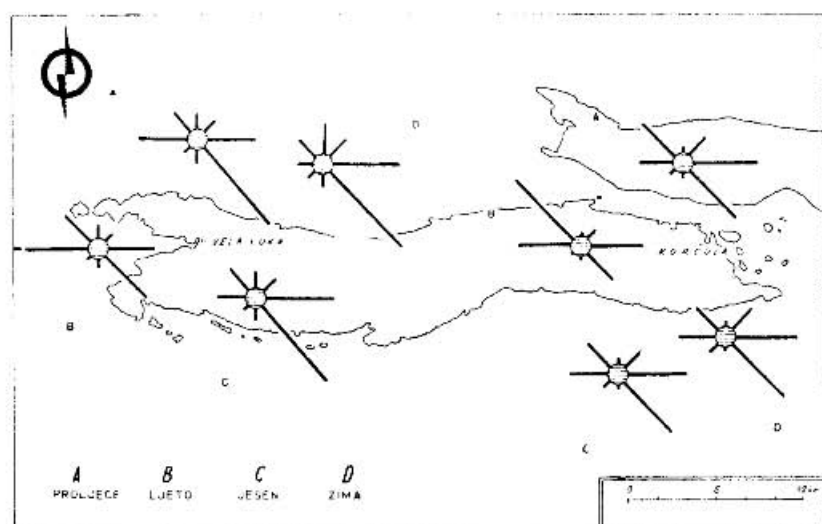
- 10) J. Roglič, Priilog poznavanja glacijacije i evolucije padina oko srednje Neretve, *Geografski glasnik* 1959, br. 21, Zagreb, 1960, str. 23—26.
- 11) D. Jaranoft, Das Klima des Mittelmeergebiets während des Pliozäns und Quartärs. *Diluvial Geologie und Klima. Geologische Rundschau* Bd. 34, H. 7. 8. Stuttgart, 1944.
- 12) J. Roglič, Unsko-koranska zaravan i Plitvička jezera — geomorfološka proučavanja, *Geografski glasnik* br. 13, Zagreb, 1951, str. 57—61.
- 13) Razvedenost obale i otoka Jugoslavije. Hidrografski institut JRM, Split, 1955, str. 35.
- 14) Odnos apsolutne dužine obale (Oo) i opseg kruga (Ok) čija je površina jednaka površini otoka (Oo/Ok); Krk 2,63, Brač 2,48, Hvar 4,14, Pag 3,71.

Tab. 1. Srednja čestina vjetrova u % 1948—1960.¹⁵

Table 1. Wind direction, mean percentage frequencies, 1948—1960

Stanica	Kontinentalni			Maritimni						Ukupno	Vjetar	Tišina
	N	NE	Ukupno	E	SE	S	SW	W	NW			
Korčula	1,3	7,2	8,5	20,1	21,4	1,2	2,5	13,2	15,9	74,3	82,8	17,2
Vela Luka	6,5	6,0	12,5	19,8	31,5	4,6	2,5	16,5	9,9	84,8	97,3	2,7

Luku ukazuje na izrazitu dominaciju maritimnih smjerova E i SE¹⁶ te W i NW¹⁷, koji odgovaraju glavnim vjetrovima jugu i maestrau (sl. 4). Udio bure relativno je malen te je njeno fiziološko dje-

Sl. 4. Čestina glavnih smjerova vjetra po godišnjim dobima za Korčulu i Vela Luku

Fig. 4. The seasonal frequency of the main directions of the wind in Korčula and Vela Luka

lovanje ograničeno, iako zna dostići i veće brzine. Vjetrovi jugoistočnog kvadranta imaju najveće značenje i najjače fiziološko djelovanje na ljude i kulture. Izraziti su tokom jeseni i zime a česti i u ranom proljeću. Etezijsko strujanje počinje se opažati već u pro-

15) Materijal Uprave hidrometeorološke službe SRH u Zagrebu

16) Korčula 41,5 %, Vela Luka 51,3 %, prosjek 46,2 %.

17) Korčula 29,1 %, Vela Luka 26,4 %, prosjek 27,7 %.

ljeću¹⁸, jer tada i NW smjer imaju čestinu od 26,9% u Korčuli, odnosno 25,2% u Vela Luci. Najjači intenzitet dostižu sredinom ljeta. Izrazito maritimni karakter Korčule vidi se u odnosu vjetrova i tišina koje su ovdje rijetke u odnosu na stanice u kontinent-skom dijelu zemlje.

Naoblaka i insolacija rezultati su djelovanja glavnih vjetrova i njihovih klimatskih osobina. Budući da na Korčuli prevladavaju maritimni vjetrovi, dakle, tople i vlažne zračne mase, uvjeti za formiranje naoblake vrlo su povoljni, tako da prosjek godine za Korčulu iznosi 5,2, a za Vela Luku 5,0 desetina neba. Insolacija je obrnuto proporcionalna s naoblakom (tab. 2) te će svakako biti naj-

Tab. 2. Prosječno dnevno trajanje insolacije u satima¹⁹

Table 2. Average daily duration of insolation in hours

Stanica	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Godina
Korčula	3,4	5,4	5,3	6,9	8,8	10,4	12,2	12,0	9,2	6,0	2,9	2,2	2 565
Vela Luka	3,9	5,5	5,8	8,4	8,0	10,6	12,5	11,0	8,3	6,0	4,5	3,1	2 761

viša tokom ljeta. Sunčanost je važan klimatski element o kojem ovisi globalna radijacija²⁰ i temperatura zraka, a posebno je značajna za turizam.

Prosječne termičke odnose najbolje odražava hod srednjih mjesečnih temperatura (tab. 3). Svi mjesečni srednjaci na otoku su

Tab. 3. Srednje mjesečne temperature 1948—1960. god.²¹

Table 3. Average monthly temperatures, 1948—1960

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Godina
Korčula	9,2	9,2	10,8	14,2	18,2	22,1	24,5	24,5	21,4	17,5	13,6	11,2	16,4
Vela Luka	8,3	8,6	10,4	13,9	18,4	22,4	24,9	24,7	21,2	16,7	12,7	10,2	16,0

iznad bazne temperature od 6°C, što je za vegetaciju i kulture vrlo povoljno. Korčula i Vela Luka imaju visoke srednjake svih godišnjih doba i godine, a posebno se ističe prosjek siječnja i srpnja. Relativno male amplitude temperature posljedica su maritimnih utjecaja zbog čega su i ekstremi znatno ublaženi (aps. min. u Vela Luci iznosi -6,0°C, a aps. maks. 39,5°C). Posebno je važno da u vegetacijskom periodu nema temperatura ispod 0°C, što omogućava uzgoj osjetljivih agruma.

18) A. Obuljen, Vjetar (Klima Hrvatske), Zemljopis Hrvatske, knj. 1, str. 146—47.

19) Opažanja su iz raznih perioda: Korčula 1958—1962, Vela Luka 1936—1940.

20) Srednja godišnja količina globalne radijacije: Korčula 330, Vela Luka 340 gcal/cm².

21) Materijali Uprave hidrometeorološke službe SRH u Zagrebu.

Ukupna količina padalina sasvim je dovoljna, ali je njihov raspored vrlo nepovoljan. Godišnji tok padalina (tab. 4) ukazuje na

Tab. 4. Srednje mjesečne i godišnje količine padalina u mm²²
Table 4. Average monthly and annual precipitation in mm

Stanica	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Godina
Korčula	124	105	91	82	56	38	27	39	78	134	181	180	1 133
Čara	118	122	85	117	55	48	21	28	61	87	153	136	1 031
Vela Luka	109	83	79	63	52	38	19	21	48	94	143	132	883

izrazito mediteranski režim zimskog maksimuma i ljetnog minimuma. Vrlo male ljetne količine podudaraju se s najvišim temperaturama te nastaje suša koja ugrožava ljude, stoku i kulture. Relativno visoka ljetna relativna vlaga štiti kserofite, a koristi i kulturnoj vegetaciji (Korčula 64 %).

Glavni vremenski tipovi su zimski vlažni (južina, šiloko), zimski suhi (burno) i ljetni koji je većinom suh, rjeđe vlažan (sparina). Suša je najteža prirodna nepogoda koja pogađa stanovništvo Korčule većim ili manjim intenzitetom i ritmički se ponavlja svake godine. Osim klimatskih elemenata na intenzitet suše utječu i brojni modifikatori i osobito složene regionalne osobine. Zbog toga na Korčuli posebno značenje ima utjecaj propusne vapnenačke podloge tanki sloj rastresitog tla koje se brzo suši, jaka evaporacija, relativna vlaga i biljni pokrov koji je realan indikator klimatskih osobina. Nedostatak povrtnih kultura i prevlast kserofitne makije najbolje ilustriraju sušu uzrokovanu neravnomjernim rasporedom padalina.

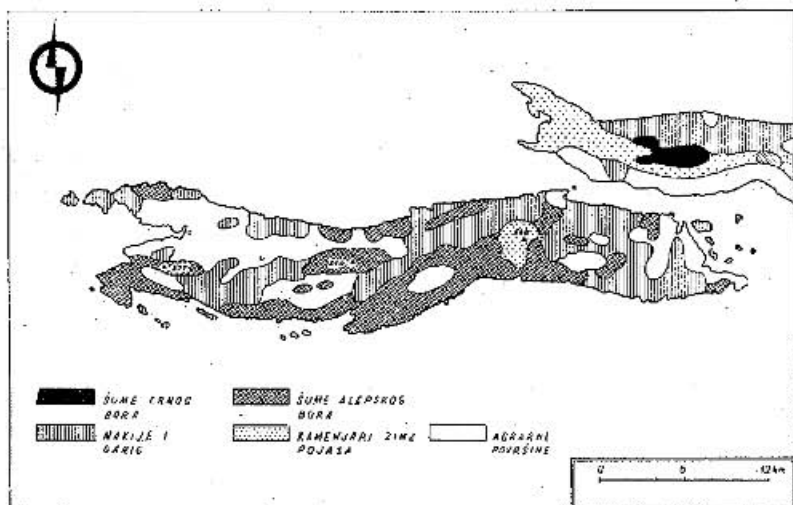
Opskrba pitkom vodom najteža je posljedica suše. Još se uvijek 90 % stanovnika otoka opskrbljuje kišnicom koju s krovova skupljaju u cisterne (gustirne). Zimske padaline sasvim su dovoljne da ispunje sve cisterne koje ljeti zbog malenog kapaciteta u najvećem broju presuše, te ih, ukoliko je to moguće, treba puniti. Ukupni kapacitet svih javnih i privatnih cisterni na otoku²³ iznosi oko 22 000 m³ ili 1,266 m³ po stanovniku. Kada bi sve cisterne početkom sušnog perioda bile potpuno ispunjene, a sušni period ograničen na 122 dana (V, VI, VII, VIII mj.), prosjek potrošnje bi iznosio 10 litara dnevno po stanovniku, što je daleko od najosnovnijih potreba. Sve jača orijentacija stanovništva na turizam potencira problem nedostatka vode, a golemi manjak donekle se nadoknađuje brodovima-cisternama iz Splita, Ploča ili Dubrovnika. Koncem 1961. pušten je u pogon Korčulanski vodovod koji opskrbljuje za sada Blato i

22) Podaci za Korčulu i Vela Luku 1948—1960, Čaru 1953—1959. Hidrometeorološka služba, Zagreb.

23) Korčula ukupno 5 400 m³, Vela Luka 3 100 m³.

Vela Luku, a crpi vodu iz Blatskog polja. Svi kaptirani bunari imaju ispitni kapacitet 23,5 l/sek ili 2 030 m³ dnevno, što bi po stanovniku Blata i V. Luke iznosilo 213 l/dan, a to je za sada dovoljno²⁴. Mnogo je teži problem opskrbe istočnog dijela otoka i Korčule gdje postoje golemi turistički kapaciteti, a voda se doprema isključivo cisternama. Ljeti 1968. g. vršeni su probni radovi na desalinizaciji mora, ali istovremeno sve jače sazrijeva ideja o povezivanju Korčule s vodama Neretve, što je za sada sigurnije, jer bi se tako riješilo i problem opskrbe Pelješca.

Biljni pokrov i tlo. Biljni pokrov i tlo bitni su elementi prirodne osnove koji su međusobno kompleksno povezani a u pejzažu kraja dominiraju. Najnovija kartiranja (sl. 5) dala su dragocjene

Sl. 5. Karta biljnih zajednica otoka Korčule po P. Ziani-u

Fig. 5. Natural vegetation of the Island of Korčula according to Ziani

podatke i raščlanjenja biljnih zajednica, za geografe vrlo interesantna²⁵. Korčula pripada eumediteranskom pojasu zimzelene krške vegetacije sveze Quercion ilicis (crnika-česvina) i njenih degradacijskih stadija²⁶. Vegetacija nije osebujna i raznolika kao flora, ali

24) Grupni vodovod Korčula, Glavni projekat, Geoistraživanja, 1959.

25) D. Jedlowski, Vegetacijska karta Dalmacije 1:50 000, Split, 1958.

26) S. Horvatić, Biljnogeografsko raščlanjenje krša, Krš Jugoslavije, knj. 5, Savezno savjetovanje o kršu, Split, 1957, str. 36-37.

se ipak ističu neke biljne zajednice i uočava njihov prostorni raspored.

Šume crnike jako su prorijeđene i sačuvale se samo na manjim površinama (Cervinovica, Duboki dol, Župan-dol, Ripna, Hrastovica, Babin dol, Mičva-bor). Ova zajednica daleko je više zastupljena makijom.

Šume alepskog bora prostorno su znatno veće od šuma crnike, a najbolje su se očuvale na južnoj strani otoka jer nisu bile pristupačne sječi. Zajedno s čempresima, koji su rjeđi, čine bitan element mediteranskog pejzaža. Najrasprostranjenije su oko Pupnatske luke, Ripne, Konopljice, Kapije, Gradine, Sitnice, Potirne, Kaline i Trstena.

Posebno značenje ima makija crnike i garizi razvijeni uglavnom na vapnenačkom tlu. Ove zajednice su sekundarnog podrijetla²⁷, a nastaju prorjeđivanjem, sječom i uništavanjem šuma crnike. Makija crnike stalno se širi i zauzima 2/3 ukupnih šumskih površina otoka. Golih kamenjara, tipičnih za vapnenačke krajeve, na Korčuli nema, jer se u povoljnoj klimi makija i garig brzo obnavljaju.

Agrarne površine nalaze se u svim krškim udubljenjima te se kao nit provlače od krajnjeg istočnog dijela otoka do Velalučkog zaljeva. Terasasti, većinom napušteni vinogradi na padinama i intenzivno obrađena dna krških udubljenja glavna su obilježja agrarnog pejzaža.

Klimatogena izvorna vegetacija antropogenim utjecajima znatno je izmjenjena, a današnji degradacijski stadiji govore o njenoj raširenosti, što potvrđuju i zapisi antičkih pisaca²⁸.

Tla odražavaju vapnenački sastav, utjecaj izrazite mediteranske klime i kserofitne vegetacije i djelovanje čovjeka koje u relativno siromašnom kraju nije bilo osobito intenzivno. Najčočće zastupljeni tip su crvenice, nešto braunizirane²⁹, na dolomitima litotla, u Blatskom polju aluvijalno karbonatna tla, a mjestimično skeletna i antropogena tla bez genetske veze s podlogom.

Socijalno-geografska obilježja stanovništva

Suvremeni problemi. Društvena aktivnost stanovništva u ranijim razdobljima sigurno je utjecala na formiranje današnjeg pejzaža koji se može shvatiti i objasniti detaljnim poznavanjem suvremenih problema i njihovih uzroka u prošlosti. Poređenje današnjeg stanja s onim unatrag 100 godina dat će realnu sliku djelovanja čo-

27) I. Horvat, Šumske zajednice Jugoslavije, Posebni otisak iz Šumarske enciklopedije, sv. 2, Zagreb, 1963, str. 565.

28) Strabon, Pseudo-Skymos i Apijan Korčuli daju pridjev »melaina«.

29) A. Čo'ak, Tla dubrovačkog kotara, Institut za Jadranske kulture, Split, 1961, str. 38.

vjeka, koje se sve više manifestira njegovim intenzivnim radom u naseljima, a opsežna prostorna aktivnost u prošlosti danas je vrlo ograničena.

Prema rezultatima posljednjeg popisa 31. III 1961. godine, Korčula ima 17 949 stanovnika ili 65 km². Iako relativna gustoća nije velika, Korčula je ipak najnaseljeniji otok na Jadranu, koji posljednjih 50 godina prednjači brojem stanovnika, a kulminaciju dostiže 1921. godine.

U poslijeratnom periodu opažaju se dvije etape kretanja stanovništva (tab. 5). U prvoj, od 1948 — 1953. g., zabilježen je u svim naseljima, osim Pupnata koji je ekonomski najlošije situiran, porast koji je razumljiv kao posljedica mirnog života neposredno nakon ratnih razaranja i nemira. Gradske funkcije Korčule već su izrazite, jer je u njoj porast najveći, a postotni udio u ukupnom stanovništvu stalno se povećava.

Tab. 5. Kretanje stanovništva otoka Korčule od 1948. do 1961. g.³⁰
Tab'e 5. Population of the Island of Korčula, 1948-1961

Naselje	Kretanje									
	1948.		1953.		1961.		1968-1953.		1953-1961.	
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
Korčula	1 778	9,9	2 414	12,6	2 458	13,7	636	35,8	44	1,8
Lumbarda	1 185	6,6	1 235	6,5	1 142	6,3	50	4,2	-93	-8,1
Zrnovo	1 439	8,0	1 501	7,8	1 427	7,9	62	4,5	-74	-5,1
Račišće	995	5,5	1 057	5,5	945	5,2	62	6,0	-112	-11,8
Pupnat	767	4,2	758	3,9	691	3,8	-9	1,2	-67	-9,8
Čara	706	3,9	744	3,8	636	3,5	38	5,3	-108	-16,9
Smokvica	1 160	6,4	1 210	6,3	1 137	6,3	50	4,3	-73	-6,8
Blato	5 619	32,0	5 676	30,4	5 148	29,0	57	1,0	-528	-10,2
Vela Luka	4 204	23,5	4 421	23,2	4 365	24,3	217	5,1	-56	-1,3
OTOK	17 853	100	19 016	100	17 949	100	1 163	6,5	-1 067	-5,9

Druga etapa, od 1953 — 1961. g., sasvim je suprotna ranijem kretanju, jer je u svim naseljima i otoku u cjelini vidljiv osjetan pad stanovništva. Ova pojava nije na Korčuli izrazita kao na drugim jadranskim otocima³¹, ali je u skladu s općim kretanjem otočnog sta-

30) Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. g. knj. 1. Stanovništvo po polu i domaćinstva, Beograd, 1951. str. 137--139; Popis stanovništva od 31. III 1953. g. knj. 12. Stanovništvo i domaćinstva, Beograd, 1959. str. 131--132; Materijali Zavoda za statistiku SRH u Zagrebu za 1961. g.

31) I. Rubić, Otok Rivanj, Rad JAZU, knj. 292, Zagreb, 1957; K. Šimek-Skoda, Stanovništvo otoka Zlarina, Geografski glasnik XII, Zagreb, 1951; A. Kalogjera, Stanovništvo i gospodarstvo Prviča, Geografski glasnik XXI, Zagreb, 1959; V. Rogič, Krk, Geografski glasnik XXIII, Zagreb, 1961.

novništva koje privlače jaki gravitacijski centri obalnog pojasa ili prekomorska emigracija. Problemi demografskog regressa i depopulacije bit će još bolje osvijetljeni uspoređi li se prirodno kretanje stanovništva i razlike prema redovnim popisima (tab. 6).

Tab. 6. Prirodno i popisima utvrđeno kretanje stanovništva 1948—1961. g.³²
Table 6. Natural movements and movements based on census of the population, 1948—1961

Naselje	Rođeno	Umrlo	Prirodni prirast	Kretanje prema popisu		
				broj	%	razlika
Korčula	692	277	415	680	38,2	+ 265
Lumbarda	329	206	123	- 43	- 3,6	- 166
Žrnovo	386	273	113	- 12	- 0,8	- 125
Račišće	352	120	232	- 50	- 5,0	- 282
Pupnat	242	125	117	- 76	- 9,9	- 193
Čara	209	104	105	- 70	- 9,9	- 175
Smokvica	360	173	187	- 23	- 1,9	- 210
Blato	1 646	903	743	- 471	- 8,4	- 1 214
Vela Luka	1 129	589	540	161	3,8	- 379
OTOK	5 345	2 770	2 575	96	0,5	- 2 479

U poslijeratnom razdoblju jedino Korčula ima višak od 265 stanovnika, dok sva ostala naselja imaju izvjestan manjak. Ovakvo stanje odražava migracijska kretanja koja se rijetko vrše unutar otoka³³. Stanovništvo djelomično seli u Split, ponešto i Dubrovnik, ali najveći dio odlazi u prekomorske zemlje Australiju i Novi Zeland, manje u Južnu Ameriku i SAD (tab. 7).

Tab. 7. Iseljavanje u prekomorske zemlje od 1946. do 1963. g.³⁴
Table 7. Emigration to overseas countries, 1946—1963

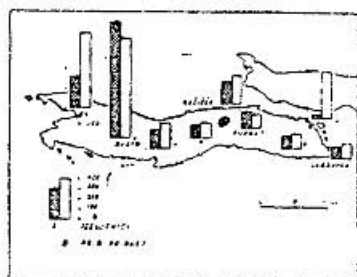
Naselje	1946—1963.											Ukupno
	54.	55.	56.	57.	58.	59.	60.	61.	62.	63.		
Čara	11	9	11	12	11	16	13	14	11	7	3	118
Smokvica	24	8	12	12	15	10	19	17	3	8	16	146
Blato	51	22	40	76	98	106	162	174	160	140	108	1 137
V. Luka	94	29	45	10	14	—	23	28	10	28	33	312

32) Evidencija matičnih knjiga pojedinih naselja na otoku.

33) Manji broj radnika i službenika preselio je iz okolnih naselja za stalno u Korčulu.

34) Podaci matičnih ureda u navedenim naseljima. Za ostala naselja izvedena je procjena 1946-63. g. kada je iselilo iz Korčule 25, Lumbarde 120, Žrnova 105, Račišća 195 i Pupnata 160 stanovnika.

Od 1946 — 1963. g. iselilo je u navedene zemlje 2 308 stanovnika u najvitalnijoj dobi između 20 i 40 godina (sl. 6). Podaci o iseljavanju odlično se podudaraju s razlikom između prirodnog prirasta i popisanog stanovništva, te je očito da su migracije unutar jugoslavenskih granica neznatne. Veći broj iseljenika su muškarci, ali i čitave porodice pretežno poljoprivrednog stanovništva i radnika.

Sl. 6. Kretanje iseljavanja i prirodnog prirasta po naseljima 1946—1963. godine

Fig. 6. Emigration and natural growth rates in the various settlements, 1946—1963

Suvremena emigracija nije onakvih razmjera kao što je bila u ranijim razdobljima, ali osjetno slabi vitalnost stanovništva te joj treba posvetiti određenu pažnju i sagledati njene uzroke, tim više što se opaža porast iseljavanja.

Emigracija se mora odraziti i u brojnom odnosu muškog i ženskog stanovništva (tab. 8), ali ne tako izrazito kao što je bilo između dva rata, jer danas sele pretežno čitave porodice te se muško i

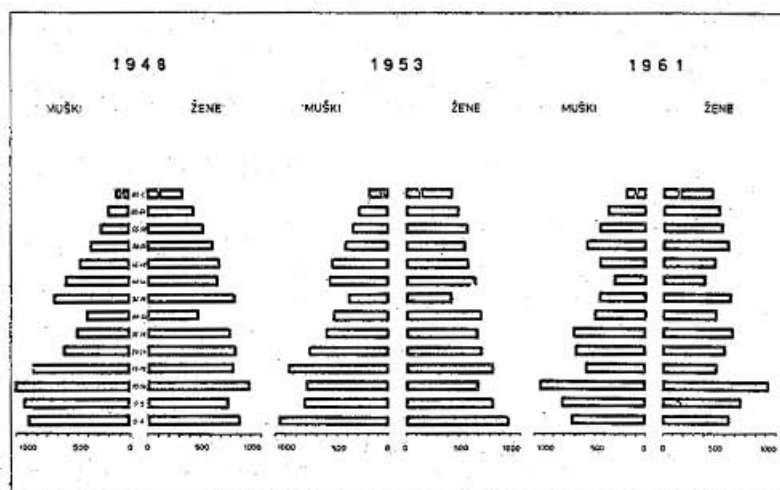
Tab. 8. Kretanje brojnog odnosa muškog i ženskog stanovništva 1948—1961. godine

Table 8. Numerai relationship between the male and female population 1948—1961

Naselje	1948.			Muškaraca	1953.			Muškaraca	1961.		
	Muškaraca	Žena	Žena na 100 muš.		Žena	Žena na 100 muš.	Žena		Žena na 100 muš.		
Korčula	636	942	112,6	1 198	1 216	101,5	1 153	1 305	113,1		
Lumbarda	439	606	142,3	531	764	132,5	519	632	123,9		
Zrnovo	569	870	152,9	631	670	137,9	615	812	132,0		
Račiče	425	570	134,1	471	533	124,4	440	595	114,8		
Pupnat	306	461	150,6	316	442	139,3	301	390	129,6		
Čara	321	385	119,9	349	395	113,1	301	335	111,2		
Smekvica	532	628	118,0	576	634	110,0	541	596	110,1		
Blato	2 499	3 120	124,8	2 607	3 069	117,9	2 364	2 784	117,7		
Vela Luka	1 971	2 233	113,3	2 101	2 320	110,8	2 119	2 246	105,9		
OTOK	7 943	9 903	124,6	8 780	10 236	116,5	8 344	9 605	115,1		

žensko stanovništvo podjednako smanjuje. Sva naselja i otok u cjelini imaju znatno više ženskog stanovništva, čime nadmašuju prosjek Jugoslavije i SR Hrvatske³⁵. Od 1948. g. opaža se stalna tendencija biološkog usklađivanja i uravnoteženja brojnog odnosa smanjenjem broja ženskog stanovništva zbog aktivnog uključivanja žena u unutrašnje migracije i razne društveno-gospodarske aktivnosti susjednih gradskih centara. Dok 1948. g. ima na otoku 55,4% žena, 1953. g. taj broj opada na 53,7%, a 1961. g. na 53,5%. Žrnovo prednjači u neskladu muškog i ženskog stanovništva, jer je 1948. g. bilo 60,4% žena, a 1961. još uvijek 56,8%. Danas je taj omjer najpovoljniji u V. Luci (51,5%), dok je ranije bio u Korčuli (1948. g. 52,9%), ali je 1953. g. poremećen prilivom pretežno muške radne snage u korčulansku industriju i zanatstvo. Specifična obilježja kvantitativnog odnosa muškog i ženskog stanovništva najbolje dolaze do izražaja usporedbom udjela žena u pojedinim dobnim grupama.

Na otoku u cjelini do 29 godina starosti prevladava muško stanovništvo, ali samo za 1,3% prosječno³⁶. U srednjim i starijim godinama prevladavaju žene, ali ne podjednako, već izrazitije u starosnoj grupi 35—44 godine, gdje na 100 muškaraca dolazi 140 žena ili

Sl. 7. Dobna struktura stanovništva otoka Korčule 1948, 1953. i 1961. godine
Fig. 7. Age structure of the population on the Island of Korčula in 1948, 1953 and 1961

35) Godine 1961. Jugoslavija ima 105,1 žena/100 muškaraca, SR Hrvatska 109,4/100.

36) A. Kalogjera, Otok Korčula — regionalna studija, Šibenik, 1964, doktorska disertacija (rukopis u arhivi Geografskog zavoda, Zagreb).

8,4% više. Nesklad se smanjuje između 45 i 60 godina na 119, ali tada udio žena ponovo postaje visok i dostiže 175:100, odnosno 13,1% više. Te razlike u pojedinim su naseljima još izrazitije.

Starosna struktura, bez obzira na spolove, ukazuje na nenormalne odnose pojedinih grupa, a uspoređenje podataka za 1948, 1953 i 1961. g. pokazuje očitu tendenciju povećanja disproporcija i starenja stanovništva u razmjerima o kojima treba ozbiljno razmišljati (sl. 7).

Podaci navedenih godina ukazuju na izrazit nesklad, jer biološko stablo 1948. g. u biti ima oblik piramide sa nešto užom osnovicom, ali se u dobi iznad 40 godina nepravilno širi na ženskoj strani. Manjak dobnih grupa 0—5 i 5—10 godina posljedica je smanjenog nataliteta tokom drugog svjetskog rata. Očiti nedostatak stanovništva u dobi 20—35 godina naročito se opaža kod muškaraca, a to je upravo generacija koja je sudjelovala i ginula u ratu. Treba napomenuti da je ova generacija i ranije bila oslabljena smanjenjem nataliteta tokom ratnih godina 1914—1918. Tragovi starije emigracije i pobitnika u prvom svjetskom ratu slabo se opažaju u dobi 55—65 godina, ali opet znatnije kod muškaraca.

Baza životnog stabla 1953. g. je najšira, međutim nepravilni oblik i širenje prema vrhu ukazuju na tendenciju starenja stanovništva. Ranije spomenute deficitarne grupe pomaknute su prema vrhu za 5 godina, tj. za razliku između popisa, a uzroci manjka već su poznati.

Biološko stablo 1961. g. skoro je podjednako široko u svim dobnim grupama, a numerički podaci (tab. 9) potvrđuju niz zabrinjavajućih činjenica. Žensko stanovništvo u dobi 0—4, 25—29 i 50—54 godine brojno je potpuno izjednačeno, a ni kod muškaraca nema veće manjka. Ratna generacija sada je u dobi 15—19 godina, a posljedica povećanog ratnog mortaliteta opažaju se u grupi 40—44 godina. Neobično malen broj djece posljedica je promijenjenog načina i boljih uvjeta života kao i konstantne tendencije smanjenja prirodanog prirasta.

Budući da već danas dobná grupa 15—19 godina ima 18, odnosno 17% u obzir na mentalitet otočana, čini jezgru fertilelnog stanovništva, treba u budućnosti očekivati znatno niži prirast i sve manji broj djece. Prilike će se neznatno izmijeniti kada u zrelu dob stupa generacija 10—14 godina, ali u daljoj budućnosti nema povoljnih perspektiva.

Uspoređenje postotnog udjela dobnih grupa u ukupnom broju stanovnika za 1948, 1953. i 1961. g. (tab. 10) odlično ilustrira navede 43,1% ukupnog broja, ali se u 1953. g. povećava na 44,5%, a zatim se u 1961. g. smanjuje na 41,1%, dakle manje nego 1948. g! U istom razdoblju stanovništvo staro 50 i više godina povećava svoj udio od 24,0% 1953. g. na 29,1% 1961. g.

Tab. 9. Dobna struktura stanovništva 31. III 1961. g. po naseljima*
 Table 9. Age structure of the population on 31st March, 1961

	M	Z	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	Ukupno
Korčula	M 117	Z 96	110	118	120	75	83	106	99	88	65	48	69	71	35	65	45	69	1 153																																																																																					
Lumbarda	M 42	Z 33	45	68	61	28	31	38	44	36	16	18	32	42	27	26	36	510																																																																																						
Žrnovo	M 56	Z 54	60	72	77	45	52	57	51	20	36	20	36	50	43	22	53	615																																																																																						
Rađište	M 40	Z 38	40	51	58	35	43	57	46	18	21	14	32	19	22	10	30	440																																																																																						
Pupnat	M 34	Z 27	25	40	38	17	22	28	34	15	25	20	31	27	32	35	74	505																																																																																						
Čara	M 17	Z 19	26	34	48	24	17	18	18	19	15	6	13	26	13	18	31	301																																																																																						
Smokvica	M 37	Z 49	55	73	73	28	34	45	45	44	41	16	32	34	33	19	54	541																																																																																						
Blafo	M 207	Z 223	212	297	301	163	186	204	113	109	95	109	170	118	94	257	2 364																																																																																							
Vela Luka	M 154	Z 128	174	260	260	145	161	159	141	107	81	110	157	122	110	210	2 119																																																																																							
OTOK	M 704	Z 687	815	1 036	1 036	560	686	694	492	456	304	449	585	444	348	771	8 344																																																																																							
	M 687	Z 767	1 030	529	623	675	522	655	419	529	645	583	566	1 391	9 605																																																																																									

37) Neobjavljeni materijali Zavoda za statistiku SRH u Zagrebu.

Tab. 10. Postotni udio dobnih grupa od ukupnog broja stanovnika 1948, 1953. i 1961. g.³⁸

Table 10. Percentage rate of the age groups of the total number of the inhabitants during 1948, 1953 and 1961

Godina	0—4	5—9	10—14	15—19	20—24	25—29	30—34	35—39	40—44	45—49	50—54	55—59	60—64	65 i više
1948.	8,8	8,6	9,8	8,5	7,4	6,6	5,6	7,6	6,7	6,1	5,4	4,9	4,0	10,0
1953.	10,8	8,8	7,8	9,2	7,9	6,8	6,6	4,3	6,7	6,1	5,2	5,0	4,1	9,7
1961.		7,6	8,7	11,5	6,0	7,3	8,0	5,6	6,1	4,0	5,4	6,8	5,7	12,0

Grupiranjem stanovništva u tri osnovne skupine 0—14 (djeca), 15—59 (radno stanovništvo) i 60 i više godina (starci) moći će se donekle sagledati njegova vitalnost i radna sposobnost (tab. 11).

Tab. 11. Glavne starosne grupe u % ukupnog stanovništva³⁹

Table 11. Main age groups in percentages of the total population

Godina	Spol	0—14	15—59	60 i više	Ukupno
	Ukupno	27,7	58,3	14,0	100,0
1948.	M	14,3	24,9	5,4	44,6
	Z	13,4	33,4	8,6	55,4
	Ukupno	27,3	58,6	14,1	100,0
1953.	M	14,0	27,6	4,7	46,3
	Z	13,3	31,0	9,4	53,7
	Ukupno	28,0	54,9	17,1	100,0
1961.	M	14,2	26,1	6,2	46,5
	Z	13,8	28,8	10,9	53,5

Skupina djece u navedenom razdoblju uglavnom stagnira, radno stanovništvo opalo je za 3,7 %, a grupa staraca povećala se od 1948. g. za 3,1 %. Radno stanovništvo većinom su žene kojih je 1948. g. bilo 8,5 % više od muškaraca, 1953. g. 3,4 %, a 1961. g. omjer se popravlja i razlika iznosi samo 2,7 %.

Potrebno je, međutim, naglasiti da je udio aktivnog stanovništva znatno manji (tab. 12) od udjela radne skupine, jer u dob. 15—19 i 20—24 godine ima mnogo učenika i studenata, a u skupi-

38) Izrađeno prema: Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948, knj. 2, Dobna struktura, Beograd, 1951, str. 46—47; Popis stanovništva 1953, knj. 11, Starost, pismenost, narodnost, Beograd, 1960, str. 255—257 (podaci reducirani na Korčulu); Materijali Zavoda za statistiku SRH u Zagrebu za 1961. g.

39) Ibidem

ni 55—59 godina dosta penzionera (osobe s ličnim prihodima) koji nisu uključeni u radni proces i ne privređuju. Isto tako postoji i dio stanovništva izvan djelatnosti, a to su uglavnom domaćice i manji broj nezaposlenih.

Profesionalna struktura 1948, 1953. i 1961. g. (tab. 12) odražava suvremena gospodarska stremjenja i procese. Neobično brzi porast aktivnog stanovništva u industriji i zanatstvu prati još snažnije opadanje poljoprivrednog stanovništva, vezanog uz opće napuštanje zemlje⁴⁰. Opaža se konstantan porast grupe tercijarnog stanovniš-

Tab. 12. Aktivno stanovništvo otoka Korčule prema gospodarskoj djelatnosti 1948, 1953. i 1961. g.⁴¹

Table 12. The active population of the Island of Korčula according to economic activities during 1948, 1953 and 1961

Godina		Poljoprivreda, ribarstvo i šumarstvo		Industrija i zanatstvo		Promet	Trgovina i usluge	Ostalo	UKUPNO aktivno	Osobe s ličnim prihodima	Uzdržavano stanovništvo	UKUPNO
		broj	%	broj	%							
1948.	broj	5 984	979	105	280	475	7 533	536	9 784	17 853		
	%	75,7	12,9	1,4	3,7	6,3	42,1	3,0	54,9	100,0		
1953.	broj	4 483	1 549	175	333	962	7 502	949	10 565	19 016		
	%	50,8	20,0	2,3	4,4	12,9	39,4	4,9	55,7	100,0		
1961.	broj	3 193	2 050	389	508	921	7 061	7 096	9 792	17 949		
	%	45,3	29,0	5,5	7,2	13,0	39,3	6,1	54,6	100,0		

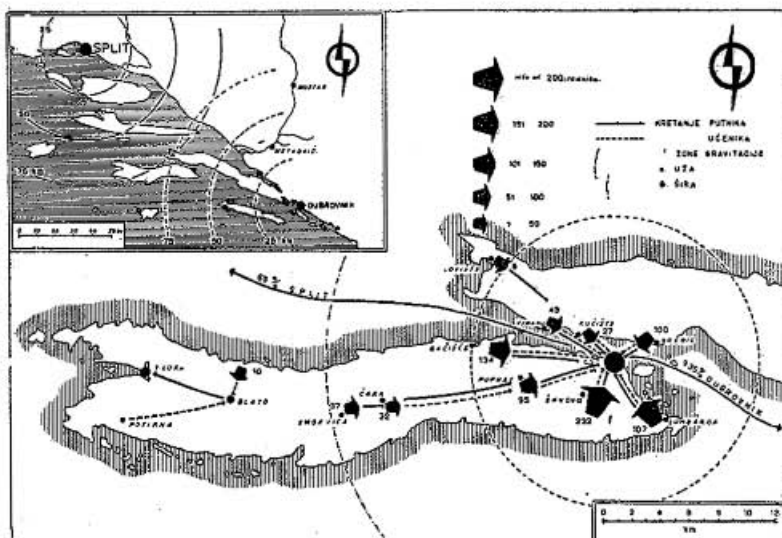
tva⁴² zbog sve izrazitijeg centraliteta i nodačnog značnja Korčule, a djelomično i V. Luke (sl. 8).

Specifične prostorne raznolikosti posljedica su različitih društveno gospodarskih obilježja i geografskog položaja pojedinih naselja. Najizrazitiji poljoprivredni kraj je Cara i Smokvice u centralnom dijelu otoka sa 92,4, odnosno 88,7% aktivnog poljoprivrednog

40) Zbog kriterija popisa broj aktivnih poljoprivrednika premalo iskazan, jer ima mnogo industrijskih radnika koji su još poljoprivrednici.

41) Zbog raznorodnog kriterija popisa izvršeno je grupiranje aktivnosti da bi se mogla vršiti komparacija. Tako je u grupi »trgovina i usluge« ugošteljstvo, banкарство i uslužno zanatstvo, a u grupi »ostalo« uprava i nepoznate djelatnosti. Za 1948. g. podaci su dobiveni u općini Korčula, a za 1953. i 1961. g. popisi stanovništva i materijali Zavoda za statistiku SRH u Zagrebu. Postotni dio gospodarskih djelatnosti izveden je prema ukupnom aktivnom stanovništvu, a ostalo prema sveukupnom stanovništvu.

42) Promet, trgovina, usluge i ostalo. Osim toga ugošteljstvo, turizam, banкарство, uslužno zanatstvo, uprava i sve javne službe.

Sl. 8. Centralitet i gravitacijske zone glavnih naselja otoka Korčule prema podacima 1965. godine

Fig. 8. Centralization- and gravitation-zones of the main settlements on the Island of Korčula according to data from 1965

stanovništva⁴³. Opća karakteristika svih naselja u blizini Korčule je zapaženi udio industrijskog i zanatskog stanovništva i analogno tome smanjenje aktivnih u poljoprivredi. U odnosu na industrijsko-zanatsko stanovništvo Blata (28,4 %) i V. Luke (38,0 %), Korčula (34,9⁴⁰%) se osobito ne ističe jer njena radna snaga dnevno dolazi iz širokog gravitacijskog prostora⁴⁴.

Tercijarno stanovništvo je najbrojnije u Korčuli (64,4 % akt. st.)⁴⁵; nalazimo ga u Blatu (19,3 %) i V. Luci (23,8 %)⁴⁶, dok u Pupnatu, Čari i Smokvici ove grupe skoro i nema.

Suvremeni način života odražava se u strukturi porodice, broju njenih članova i kretanju prirodnog prirasta (tab. 13). Broj porodica u neprestanom je porastu, ali broj njihovih članova stalno opa-

43) A. Kalogjera, Otok Korčula — regionaina studija, op. cit. str. 90.

44) Lumbarda, Žrnovo, Pupnat, Račišće te Orebić, Kučišće, Viganj i Lovište na Pelješcu. Nijedno od ovih naselja nema industrijsko-zanatske djelatnosti.

45) Tercijarno stanovništvo Lumbarde, Račišća i Žrnova radi u Korčuli te je zbog toga udio grupa u spomenutim naseljima nešto veći.

46) Potrebno je voditi računa da velik dio ovog stanovništva obavlja razne zanate i ima izrazito lokalni karakter pa ne utječe na gravitaciju.

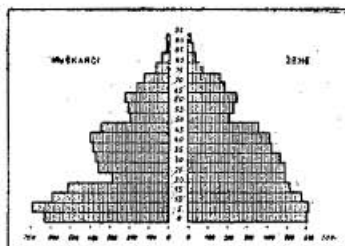
Tab. 13. Stanovništvo, domaćinstva i prirodni prirast 1948, 1953. i 1961. g.⁴⁷
 Table 13. Population, households and natural growth rate in 1948, 1953 and 1961

Godina	Broj stanovništva	Broj domaćinstava	prosječan broj članova dom.	aps.	Prirodni prirast prosj. 1948—52. i 1953—61.				
					%	nat.	mort.	prir.	%
1948.	17 853	4 178	4,27	288	16,1	—	—	—	—
1953.	19 016	4 655	4,08	171	8,9	461	201	260	14,1
1961.	17 949	4 936	3,84	89	4,9	292	165	127	6,8

da. Manja porodica danas je najfunkcionalnija društveno-gospodarska cjelina. Isto tako vidljivo je opadanje prirodnog prirasta (sl. 9) koji je 1953. g. bio u granicama jugoslavenskog prosjeka, ali je danas znatno niži od njega (13,6 ‰). Ovu pojavu možemo samo djelomično objasniti suvremenim, novim načinom života, ali treba voditi računa o kompleksnom djelovanju niza faktora prirodne osnove i društvenih utjecaja.

Sl. 9. Kretanje nataliteta, mortaliteta i prirodnog prirasta stanovništva o. Korčule 1953—1962. godine

Fig. 9. Birth, death- and natural growth rate movements of the population on the Island of Korčula, 1953—1962.

Cjelokupna suvremena struktura stanovništva otoka Korčule donekle se razlikuje od prosjeka jadranskog primorja, iako su demografski procesi i kretanja u biti slični, ali je intenzitet pojava vrlo različit. Demografski regres i postupna depopulacija usporeni su gospodarskim napretkom i razvitkom industrije u Korčuli, Blatu i V. Luci, te nisu toliko zabrinjavajući koliko rapidna izmjena strukture stanovništva i napuštanje agrarnih površina koje se za vinnogradarstvo još uvijek mogu rentabilno iskoristiti. Industrija i zanatstvo nisu u mogućnosti da apsorbiraju sav višak poljoprivrednika, te će se nužno javiti jača emancipacija. Iako je ova pojava u biti progresivna i općejugoslavenska, treba je, s obzirom na mogućnosti i stremljenja, regulirati i stalno kontrolirati.

47) Prirodni prirast na temelju matičnih knjiga i knjiga državljana SFRJ, jer se djeca rođena u bolnicama ne uvode u matične knjige Korčule.

Tab. 14. Kretanje broja stanovnika po naseljima od 1837—1961. g.⁴⁸
 Table 14. The number of inhabitants in settlements, 1837—1961

Naselje	1837.	1846.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.
Korčula	2 116	—	2 168	1 992	2 125	2 069	2 182	2 287	2 159	2 045	1 778	2 414	2 438
Lumbarda	479	—	580	703	831	1 029	1 197	1 349	1 410	1 243	1 185	1 285	1 142
Zrnovo	847	—	969	1 152	1 385	1 645	1 806	1 781	1 852	1 502	1 439	1 501	1 427
Račište	410	—	436	491	591	776	834	941	1 038	928	995	1 087	945
Pupnat	363	—	355	425	505	578	666	739	819	756	787	758	691
Čara	345	—	349	380	398	439	802	811	812	675	705	744	636
Smokvica	484	—	496	496	522	659	840	986	986	1 120	1 160	1 210	1 137
Biato	4 245	—	3 450	4 075	4 075	5 049	5 895	7 065	7 780	8 301	5 619	5 676	5 148
Vela Luka	—	—	1 218	1 956	2 630	2 630	3 555	4 334	4 995	4 038	4 204	4 421	4 365
broj	9 298	9 741	10 021	10 567	12 388	14 934	17 377	20 340	21 833	20 698	17 853	19 016	17 949
st./km ²	33,5	35,3	36,3	38,3	44,8	54,1	63,0	73,7	79,1	74,9	64,7	68,9	65,0

OTOK

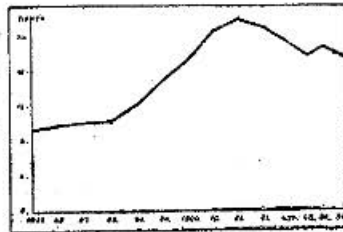
48) Podaci za 1837. g. Operato dell'estimo censuario dei comuni casatici (Isola di Curzola). Katastarske mape rađene su 1836. a operati 1838. g. te je uzeta srednja godina 1837. Arhiv mapa i katastarskih operata za Dalmaciju i Istru u Splitu; za 1846. — Prospetto dimostrativo la popolazione esistente nella Provincia di Dalmazia secondo la descrizione fatta nel fine dell'anno solare 1846. per Circondario Comunale conformato in seguito al decreto governativo No 8281/804, 8 Maggio 1848. (rukopis — Naut na biblioteka Split); za 1857. — Statistica generale della Dalmazia edita dalla giunta provinciale, Divisione IV Popolazione, Zara, 1862, str. 24; za 1869. — Statistika putanstva u Dalmaciji, Zemaljski odbor Dalmatinski, Zadar, 1865, str. 17—18; za 1880. — L. Maschek, Repertorio geografico statistico dei luoghi abitati nel Regno di Dalmazia, Zara, 1888, str. 38—40; za 1890. — Spezial Orts-Repertorium von Dalmatien, Wien, 1894, str. 42—45; za 1900. — Općinski rječnik za Dalmaciju, Beč, 1903, str. 30; za 1910. — Spezialort-repertorium der Österreichischen Länder bearbeitet auf vom 31. Dezember 1910, XII Dalmatien, Wien, 1919, str. 12—13; za 1921. — zbog talijanske okupacije nema popisa. Podaci su dobiveni na osnovi privasija 1910—1921. g. umanjeni za emigraciju talijanskog zavlja; za 1931. — Upravno, sudsko i crkveno razdjeljenje i imenik prebivališta Primorske banovine, Statistički ured u Zagrebu, 1938, str. 60. Za 1948, 1953. i 1961. g. izvori su citirani u biljezi 30.

Socijalno-geografske promjene od 1837. g. Kretanje stanovništva kroz razdoblje 19. st. posebno je važno za razumijevanje današnjeg stanja, jer su se tada zbile najveće gospodarsko-demografske promjene, koje su ostavile u prostoru i danas vidne tragove. Tada započeti procesi odvijaju se i danas s manjim ritmom i intenzitetom, a brojni gospodarsko-demografski problemi vuku svoje korijene iz tog doba.

Kretanje broja stanovnika (tab. 14) kroz posljednjih 120 godina odražava tok ovih procesa (sl. 10). Krajem trećeg decenija prošlog

Sl. 10. Kretanje apsolutnog broja stanovništva otoka Korčule od 1837—1961. godine

Fig. 10. Absolute number of the population on the Island of Korčula, 1837—1961

stoljeća otok Korčula ima tek 51,8 % današnjeg stanovništva, a relativna gustoća manja je za 31,4 st/km². Otada otok i sva naselja, uz minimalna odstupanja (Korčula, Žrnovo, Smokvice), imaju konstantan porast koji kulminaciju dostiže 1921. g. U razdoblju 1837—1921. g., dakle za 85 godina, stanovništvo se udvostručilo te apsolutni porast iznosi 12 535 stanovnika, a relativna gustoća dostiže 79.1/km². Godišnji prosjek apsolutnog porasta iznosi 149 ili 16,0 %. Nakon toga slijedi snažna depopulacija koja je tek 1953. g. privremeno zaustavljena, da bi u suvremenom periodu ponovo postala izrazita, ali znatno slabijeg intenziteta.

U pojedinim etapama opažaju se znatnije razlike koje će doći do potpunog izražaja prikazom apsolutnog i relativnog kretanja stanovništva u navedenom razdoblju (tab. 15). Od početka 19. st. stanovništvo Korčule u stalnom je porastu zbog povećanja prirodnog prirasta koji je posljedica povoljnijih uvjeta života, sređenja uprave i prvih početaka gospodarske organizacije. Opći napredak, kome su osobito pridonijeli Francuzi (1805—1814), zahvatio je tada čitavu Dalmaciju. Komercijalni uzgoj vinove loze postaje u pojedinim etapama osobito rentabilan, ali se monokulturna orijentacija teško osvećuje.

Tokom prve premjere 1837. g. otok ima 9 298 stanovnika, s gustoćom od 33,5/km². U slijedećem deceniju, tj. do 1846. g., zabilježen je slabi porast od 443 stanovnika ili prosječno 5,3 % godišnje, što je u odnosu na ranija razdoblja dosta. Od 1846—1857. g. porast izno-

Tab. 15. Apsolutno i relativno kretanje stanovništva 1837—1961. g.
Table 15. Absolute and relative movements of the population, 1837—1961

Godina	apsolutan	Porast ili pad (—) stanovništva		
		relativan %	God. aps.	God. re' %
1837—1846.	443	4,7	49,2	5,3
1846—1857.	280	2,9	25,4	2,6
1857—1869.	555	5,5	46,2	4,6
1869—1880.	1 812	17,1	164,7	15,5
1880—1890.	2 546	20,5	254,6	20,5
1890—1900.	2 443	16,3	244,3	16,3
1900—1910.	2 963	17,0	296,3	17,0
1910—1921.	1 493	7,3	135,7	6,6
1921—1931.	—1 135	—5,2	—113,5	—5,2
1931—1948.	—2 845	—13,7	—167,0	—8,0
1948—1961.	96	0,5	7,3	0,7
1837—1961.	8 651	93,0	69,7	7,5

si samo 2,9 % (280 st.) ili prosječno 2,6 % godišnje, što je s obzirom na raniji period manje za 2,7 %. Tek u vremenu od 1857—1869. g. porast se približio razdoblju 1837—1846. g., ali je još uvijek nizak.

Uzrok ovom opadanju i stagnaciji stanovništva još je uvijek autarkična gospodarska organizacija i pojava luga (*Oidium Tuckery*) u korčulanskim vinogradima, koja je osobito dugo trajala (1852—1858. g.⁴⁹ i ugrozila gospodarski napredak postupno komercijaliziranog vinogradarstva.

Prvi jači i osjetan porast stanovništva zabilježen je u periodu 1869—1880. g. i iznosi prosječno 15,5 % godišnje, a maksimum od 20,5 % godišnje dostiže 1880—1890. g. Otada uz neznatne oscilacije relativni porast opada, iako apsolutni broj stanovnika raste⁵⁰.

U Francuskoj je 1868. g. otkrivena filoksera koja je u kratkom petogodišnjem razdoblju uništila najbolje vinograde. Francuski trgovci brzo su stupili u vezu s dalmatinskim vinogradarima (1870. g.), za koje je izvoz vina u Francusku značio početak najvećeg prosperiteta⁵¹ što nažalost traje relativno kratko⁵².

49) V. Lango, *Memorie sulla Dalmazia*, vol. I, Venezia, 1869. g., str. 308.

50) Prosječni godišnji relativni pokazatelj u % najbolje odražava stvarnost, jer uzima u obzir različiti broj stanovnika na početku svakog popisnog perioda.

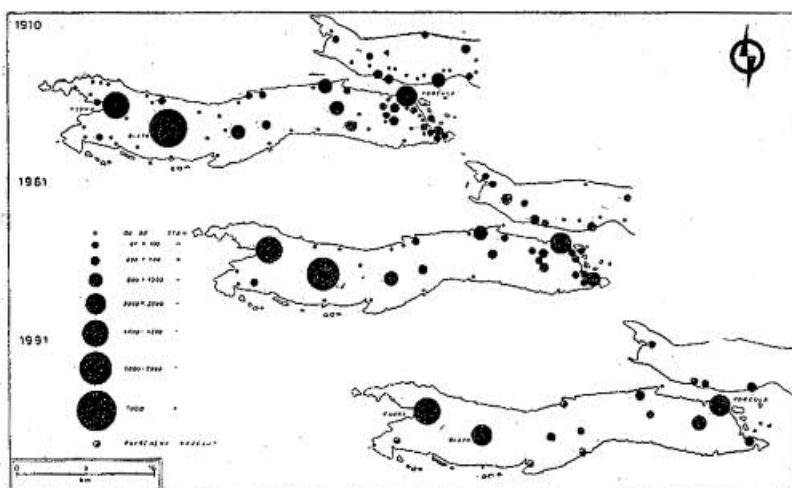
51) Dalmatinski vinogradari orijentiraju se na uzgoj sorti s dosta alkohola i ekstrakta, jer upravo takva vina Francuzi traže.

52) A. Jutronić, *Kretanje stanovništva na Srednjedalmatinskim otocima kroz zadnjih 100 godina*, *Geografski glasnik XIV—XV*, Zagreb, 1953, str. 6.

Dobre zarade uvjetuju opći napredak, koji se osobito manifestira u širenju naselja i snažnom povećanju prirodnog prirasta stanovništva. Tada su iskrčene najveće šumske površine za nove vinograde, napušta se uzgoj drugih kultura⁵³, a najveća se pažnja posvećuje lozi. Zbog iznenadne potrebe za radnom snagom dolazi do povremenih priliva zagorskog stanovništva, osobito muškaraca, koji kao »junaci« rade kod posjedničkih porodica. Sasvim je razumljivo da će u Korčuli broj tih doseljenika biti najveći, jer su tu vlasnici pretežno gradske obitelji. Izvoz vina donosi pojedincima goleme profite, a nadničanicima dobre zarade. I najslabije situirana domaćinstva ovim prosperitetom stvaraju izvjesnu materijalnu osnovu koja će biti pokretačka snaga emigracije u prekomorske zemlje, gdje vitalni otočani sele tražeći bolje uvjete života.

Stalan porast prirodnog prirasta uvjetuje povećanje apsolutnog broja stanovnika, koje je najsnažnije između 1880. i 1890. g., a to su ujedno i posljednje »dobre godine« nakon kojih slijede jake gospodarske i socijalne krize (vidi sl. 11).

U periodu 1890—1900. g. već se opaža pad prosječnog porasta stanovništva otoka od 20,5 na 16,3 ‰. Nakon toga slijedi period

Sl. 11. Naseljenost i prostorni raspored stanovništva otoka Korčule i zapadnog Pelješca 1910, 1961. i perspektiva za 1991. g na osnovi današnjih kretanja

Fig. 11. Population rate and the distribution of the population on the Island of Korčula and in the Western parts of the Pelješac Peninsula during 1910 and 1961. Prospects for 1991 based on today's movements

53) Uzgoj žita potpuno nestaje, a zapašta se i maslina.

stagnacije (1900—1910. g.), a u razdoblju 1910—1921. g. osjetan pad prosječnog porasta na 6,6 ‰ godišnje.

Korčulu je 1886. g. pogodila peronospora⁵⁴, ali je manja opasnost i brza intervencija spasila vinograde.

Krajem osmog decenija 19. st. Francuzi su već obnovili svoje vinograde te je izvoz vina iz Dalmacije i susjedne Italije jako opao, jer Francuzi štite svoje vinogradare dižući carine, naročito prema Italiji. Dalmacija se kratko vrijeme orijentira na izvoz u Mađarsku, a i Italija zbog znatnih rezervi vina traži mogućnost izvoza. To joj 1891. g. uspijeva donošenjem posebne »vinske klauzule«, u stvari dijela trgovinskog ugovora između Njemačke i Austro-Ugarske u čijem sastavu se tada nalaze i jadranski otoci⁵⁵. »Vinskom klauzulom«, koja stupa na snagu 1892. g., (u trajanju od 10 g.), omogućen je Italiji povlašten izvoz vina u Monarhiju, što je katastrofalno djelovalo na dalmatinske vinogradare, jer talijanska vina preplavljuju i naše tržište te cijene naglo padaju.⁵⁶

Materijalne zalihe stečene u doba prosperiteta ublažuju kritične momente i omogućuju, naročito siromašnijim otočanima, koji živeći uz obalu mora rano kontaktiraju sa svijetom, da se upuste u traženje novih izvora života i zarade. Emigracija je u ovom razdoblju naročito pojačana. U kotaru Korčula (otok Korčula, otok Lastovo i zapadni Pelješac) iselilo je 1881—1890. g. 729 stanovnika, 1891—1900. g. 1 159, a 1901—1910. g. 1 362 stanovnika, što je za 46 ‰ više od prvog perioda⁵⁷. »Većinom su mladi ljudi 20 do 40 godina. Seli se, dakle, onaj dio pučanstva koji produktivnosti ili množenju obitelji najviše doprinosi.«⁵⁸

Aplosutni broj stanovnika Korčule i dalje raste, ali relativni porast ukazuje na realno kretanje. Zbog dobro njegovane podloge i relativne zaštićenosti korčulanskih vinograda od filoksere, posljedice krize osjećaju se znatno slabije nego na Hvaru ili Braču⁵⁹. Filoksera koja se u Dalmaciji javlja 1906. g. tek povremeno napada vinograde na otoku⁶⁰.

Prvi svjetski rat produbljuje gospodarske krize, a ratna pustošenja drastično utječu na opadanje porasta stanovništva. Prvi osjetan pad apsolutnog i relativnog broja stanovnika zabilježen je 1921—1931. g. Tada porasta više i nema već opadanje iznosi 5,2 ‰ godišnje ili 1 135 stanovnika manje nego 1921. g. Ista pojava opaža se i u

54) S. Ožanić, Poljoprivreda Dalmacije u prošlosti, Split, 1955, str. 134.

55) A. Jutrović, op. cit. str. 63.

56) Dok 1881. g. cijena iznosi 25 fiorina za crno i 30 fiorina za bijelo vino po barrelu, (mletačko 44,60 lit.), 1893. pada u prosjeku 52—70 ‰

57) M. Makale, Zadnji popis pučanstva u Dalmaciji, Beč, 1912, str. 14.

58) Ibidem, str. 16.

59) A. Jutrović, op. cit. str. 69.

60) G. Perucich, L'isola di Curzola, Studi geografici sulle terre redente III, Bologna, 1942, str. 31.

slijedećem razdoblju 1931—1948. g. kada opadanje dostiže vrijednost od prosječno 13,7 ‰ godišnje, a 1948. g. ima 2 845 stanovnika manje nego 1931. g.

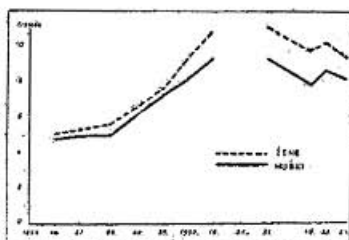
Posljedice rata brzo su se osjetile. Smanjeni natalitet u ratnim godinama dostiže nevjerojatno visok broj (1921. g. 511 stanovnika prirodnog prirasta). Kratki period od 1919 — 1923. g. označava relativan prosperitet kao rezultat snažnog rada i poleta u mirnim godinama, a obnavljanje trgovine uvjetuje povećanje izvoza vina. Međutim, već 1923. g. filoksera ozbiljno ugrožava vinograde da bi ih do 1928. g. decimirala⁶¹. Nastaje krajnji nesklad broja stanovnika i gospodarskih izvora života. Sporo obnavljanje vinograda napuštanje zemlje, koja više ne može mnogo pružiti, i velika emigracija, u koju mnogi polažu nade, postaju najbitnije socijalno-geografske karakteristike. Jak demografski regres i depopulaciju potencira svjetska ekonomska kriza 1929 — 1932. g., a u slijedećem deceniju i drugi svjetski rat. Posebno treba istaći razdoblje 1941 — 1945. g. kada je velik broj stanovnika izginuo u redovima NOV ili strijeljan od okupatora.

U kretanju stanovništva otoka Korčule može se konstatirati 5 etapa: I od 1846 — 1869. g. kada porast stanovništva relativno opada; II od 1896 — 1890. g. etapa je najvećeg apsolutnog i relativnog porasta otočnog stanovništva; III od 1890 — 1921. g. s relativnim opadanjem, ali još uvijek apsolutnim porastom i počecima jače emigracije; IV od 1921 — 1948. g. kada apsolutno i relativno broj stanovnika opada i javlja se najjača depopulacija; V od 1948 — 1961. g. odražava suvremena kretanja, koja su u kratkom razdoblju 1948 — 1953. g. usporila demografski regres, ali ne i depopulaciju.

Demografski procesi u prošlom stoljeću odrazili su se i u kvantitativnom odnosu muškog i ženskog stanovništva (sl. 12), a današnje relacije logična su posljedica tih utjecaja.

Sl. 12. Kretanje brojnog odnosa muškog i ženskog stanovništva od 1837—1961. godine

Fig. 12. Numerical relationship between the male and female population, 1837—1961

U dugom razdoblju od 1837 — 1961. g. žensko stanovništvo bilo je uvijek brojnije od muškaraca, ali sa znatnim oscilacijama i razlikama. Od 1837 — 1890. g. u prosjeku na 100 muškaraca dolazi

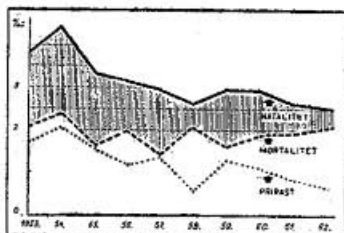
61) M. Mojaš, Kotar Dubrovnik u iseljeništvu, Matice br. 2, Zagreb, 1961. g.

103,8 žena, te je omjer biološki povoljan i uravnotežen. Disproporcije se počinju opažati 1890. g., kada na 100 muškaraca dolazi već 105,2 žena, a relativni odnosi su 48,8 : 51,2 ‰. Otada žene imaju sve veći kvantitativni udio, jer se broj muškaraca smanjuje. Tako 1910. g. dolazi 116,4 žena na 100 muškaraca, a najnepovoljniji omjer zabilježen je 1948. g. kada od ukupnog stanovništva ima tek 44,5 ‰ muškaraca ili 124,7 žena na 100 muškaraca. Tendencija biološkog usklađivanja već se, iako slabo, opaža u podacima za 1953. i 1961. g.

Kvantitativni odnosi spolova posljedica su društveno-gospodarskih prilika i društvenih shvaćanja određenog vremena. Disproporcije se javljaju upravo onda kada na otoku, zbog poznatih kriza, nastaje jako iseljavanje koje decimira pretežno muško stanovništvo.

Posljedice drugog svjetskog rata vrlo su izrazite, jer su potencirale ranije nepovoljne omjere.

Dobna struktura stanovništva bila je polovinom 19. st. povoljnija od današnje, iako je biološko stablo imalo nepravilnosti i »krnjih grupa«, ali je zadržalo opći piramidalni oblik i bilo najšire u osnovi.

Sl. 13. Dobna struktura stanovništva otoka Korčule 1869. godine

Fig. 13. Age structure of the population on the Island of Korčula at 1869.

Prema podacima 1869. g.⁶² (sl. 13) može se zapaziti neznatan manjak starosne grupe 0–4 godine, koji je posljedica smanjenog nataliteta zbog prvih gospodarskih poremećaja nakon početka komercijalnog uzgoja vinove loze. Najveća brazgotina u životnom stablu javlja se isključivo na muškoj strani u dobi 20–40 godina, a uzrokovana je dobrim dijelom iseljavanjem korčulanskih brodograditelja zbog nesređenih gospodarskih prilika⁶³ te ratnim sukobima Austrije s Italijom i Pruskom⁶⁴.

62) Bevölkerung und Viehstand von Dalmatien nach der Zählung vom 31. Dezember 1869, Wien, 1871, str. 26–31 i 38–43. (Uračunato je i 1 042 stanovnika Lastova, ali to nije izmijenilo strukturu).

63) Na osnovu razlika popisa i prirasta stanovništva u periodu 1855–1868. javlja se manjak od 797 stanovnika koji su iselili.

64) G. Novak, Ratovi i bitke na Jadranskom moru, Pomorski zbornik tom I, Zagreb, 1962, str. 203–204. (Austrijsko-pruski rat 1866. g., Bitka pod Visom 1866. g.)

U starijoj dobi također postoji nekoliko deficitarnih grupa, ali podjednako na muškoj i ženskoj strani zbog smanjenog nataliteta prvih decenija 19. st. Naime, u tom periodu na Jadranu vlada opća nesigurnost, a pojavom gusarstva (1808. g.) i britanske flote trgovina je potpuno paralizirana⁶⁵. Korčula zbog povoljnog strateškog položaja više puta mijenja političku vlast⁶⁶. Dugotrajni Napoleonomi ratovi i neprestana regrutiranja dovode do niza gospodarskih posljedica koje se odražavaju na stanovništvo, jer je deficitarna upravo ona grupa koja je rođena u periodu 1809 — 1819. g.

Glavne starosne grupe imaju povoljniji omjer od današnjih (tab. 16). Grupa djece bila je veća za 3,5 %, radnog stanovništva za 2,4 %, a staraca je bilo manje 5,9 %. Radno stanovništvo su većinom žene, jer su muškarci emigrirali ili su zbog navedenih razloga angažirani te ih na otoku nema.

Kretanje prirodnog prirasta i odnos prirodnog i popisima utvrđenog kretanja stanovništva najbolje će osvijetliti problem emigracije i upotpuniti ranija objašnjenja demografskih procesa.

Tab. 16. Postotni dio glavnih starosnih grupa u ukupnom stanovništvu 1869. i 1961. g.⁶⁷

Table 16. Percentage rate of the main age groups in the total population during 1869 and 1961

Godina	Spol	0—14	15—59	60 i više	Ukupno
1869.	Ukupno	31,5	57,3	11,2	100,0
	Muškarci	16,3	26,6	5,2	48,1
	Žene	15,2	30,7	6,0	51,9
1961.	Ukupno	28,0	54,9	17,1	100,0
	Muškarci	14,2	26,1	6,2	46,5
	Žene	13,8	28,8	10,9	53,5

U dugom razdoblju od 1855 — 1961 g.⁶⁸ stanovništvo Korčule ima kontinuirani prirodni prirast (tab. 17) te se jedino u ratnim godinama javlja prirodno opadanje (sl. 14). Oscilacije su visoke, ali time samo potvrđuju utvrđene demografske procese. Interesantno

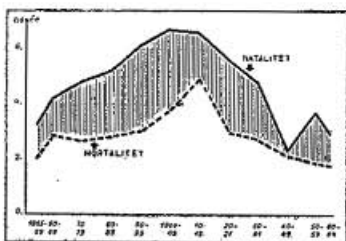
65) G. Novak, Francuska vladavina u našim zapadnim krajevima, Povijest (Jugoslavije), Pomorska enciklopedija JLZ, sv. 4, Zagreb, 1957, str. 30—31.

66) V. Foretić, Povijest (otoka Korčule), Pomorska enciklopedija JLZ, sv. 4, Zagreb, 1957, str. 435; V. V. Vukasović, Otok Korčula pod vladom Engleškom, *Bullettino di archeologia e storia Dalmata* br. 6, 7, 8—12, Split, 1888. g. Korčulom vlada Austrija od 1797—1805, Francuska od 1805—1813, Rusija od 1806—1807, Velika Britanija od 1813—1815, Austrija od 1815—1918.

67) *Bevölkerung und Viehstand* op. cit. str. 26—31 i 38—43 za 1869. g.

68) Za Čaru u matičnim knjigama postoje podaci od 1836. g, za Račišće od 1846. g, a Vela Luku i Korčulu od 1850. g. Ostala naselja od 1855. g.

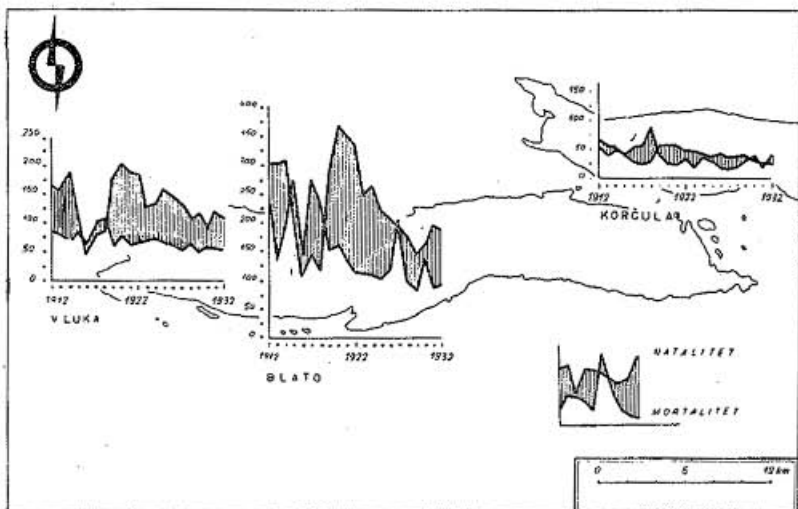
je da je prirodni prirast bio nešto manji u deceniju prvog nego drugog svjetskog rata, jer je usko vezan ranijom emigracijom. U ratnim godinama javlja se prirodno opadanje stanovništva koje pri-

Sl. 14. Kretanje nataliteta, mortaliteta i prirodnog prirasta stanovništva o. Korčule 1855—1964. godine

Fig. 14. Birth-, death- and natural growth-rate movements of the population on the Island of Korčula, 1855—1964

krivaju poratne godine s neobično visokim prirastom, ako se uzme u razmatranje 10-godišnje periode. Zbog toga je često povoljnije analizirati pojedine godine da bi se dobilo realnu sliku procesa. Tako će problemi kretanja prirodnog prirasta 1912 — 1932. g. (sl. 15) doći do punog izražaja, jer će biti lako uočiti opadanje u prvom svjetskom ratu, snažan prirast u poratnim godinama, te ponovno smanjenje zbog iseljavanja. Ove pojave ne može se zapaziti u 10-godišnjem periodu 1910 — 1920. g. i 1921 — 1930. g.

Sl. 15. Kartogram kretanja prirodnog prirasta stanovništva Korčule, Blata i Vela Luke 1912—1932. godine

Fig. 15. Map-diagram of the natural growth-rate movements of the population of Korčula, Blato and Vela Luka, 1912—1932

Tab. 17. Prirodno kretanje stanovništva 1853—1961. g.⁶⁹ N = Natalitet, M = Mortalitet
 Table 17. Natural movements of the population, 1853—1961

Godina	Prirast	OTOK		Lumbarda						Zrnovo		Ragusače		Pupnat		Cara		Smokvica		Bialo		Vela Luka			
		N	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M
1853—68.		4 515	3 202	925	793	294	146	510	280	242	146	150	120	183	141	141	—	1 541	1 240	680	336				
	Prirast	1 343		132	133	230		230		96		39		42				301		350					
1869—70.		4 826	2 757	850	667	269	110	587	342	232	149	194	98	142	124	210	—	1 709	951	843	316				
	Prirast	2 069		183	159	245		245		63		96		18				758		527					
1880—89.		3 142	2 810	692	549	311	122	564	230	314	143	196	95	180	91	240	—	1 850	1 066	1 035	454				
	Prirast	2 332		143	189	284		284		171		101		89				784		571					
1890—09.		6 033	2 922	684	467	447	183	524	248	342	171	236	98	263	117	280	—	2 195	1 121	1 362	514				
	Prirast	3 131		217	264	276		276		163		138		146				1 074		848					
1900—09.		6 705	3 511	684	422	455	217	553	262	274	133	257	96	224	114	348	—	2 698	1 560	1 555	677				
	Prirast	3 194		262	238	266		266		141		161		110				1 138		878					
1910—20.		6 875	4 696	540	533	347	268	497	415	329	210	192	149	191	187	314	—	3 039	2 211	1 740	733				
	Prirast	2 179		7	79	82		82		119		43		4				828		1 017					
1921—30.		5 524	2 820	402	240	276	131	420	221	326	165	213	83	236	98	383	—	2 289	1 191	1 362	688				
	Prirast	2 704		162	145	196		196		161		130		138				1 098		674					
1931—47.		6 807	4 067	519	393	399	299	518	413	505	247	277	157	296	183	415	—	2 631	1 455	1 662	019				
	Prirast	2 741		126	100	105		258		120		113		113				1 176		743					
1948—52.		2 310	1 006	272	88	143	58	152	94	157	35	89	45	89	45	147	65	733	350	528	237				
	Prirast	1 303		184	85	58		58		122		44		44				82		301					
1953—61.		3 029	1 757	420	189	186	148	232	177	198	88	193	70	120	59	213	108	913	553	604	305				
	Prirast	1 272		231	38	55		55		110		73		61				360		239					

69) Podaci matičnih knjiga naselja otoka Korčule. Knjiga umrlih u Smokvici uništena 1944. g.

Prosječna godišnja stopa u promilima daleko jasnije i realnije osvjetljava kretanje nataliteta, mortaliteta i prirodnog prirasta (tab. 18).

Tab. 18. Kretanje prosječne godišnje stope prirodnog prirasta u ‰ 1855—1961. g.⁷⁰

Table 18. Average annual natural growth rate in percentages, 1855-1961

Naselje	1855—1868.			1869—1879.			1880—1889.		
	Nat.	Mort.	Prir.	Nat.	Mort.	Prir.	Nat.	Mort.	Prir.
Korčula	30,8	25,7	5,1	39,0	28,9	10,1	32,0	24,7	7,3
Lumbarda	36,2	19,5	16,7	34,1	15,6	18,5	37,3	17,0	20,3
Žrnovo	37,3	18,0	19,3	46,0	28,5	17,5	40,4	21,7	18,8
Račišće	38,9	24,9	14,0	42,7	30,5	12,2	52,3	27,3	25,0
Pupnat	28,1	21,3	6,8	40,0	21,3	18,7	39,4	20,7	18,7
Čara	37,2	17,7	9,5	34,2	30,1	4,1	45,2	25,4	19,8
Smokvica	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Blato	32,1	26,0	6,1	41,8	23,9	17,9	45,4	28,3	17,1
V. Luka	40,2	21,9	18,3	50,0	27,3	22,7	52,8	28,0	24,8
OTOK	31,7	22,1	9,6	41,4	23,7	16,7	41,5	24,5	17,0
	1890—1899.			1900—1909.			1910—1920.		
Korčula	32,9	22,7	10,2	31,8	20,4	11,4	21,4	21,1	0,28
Lumbarda	43,6	19,9	23,7	38,3	19,6	18,7	23,1	18,0	5,1
Žrnovo	31,6	14,7	16,9	34,7	19,1	15,6	25,8	21,7	4,1
Račišće	43,7	22,9	20,8	32,3	16,4	15,9	31,8	21,0	10,8
Pupnat	41,4	19,3	22,1	39,1	17,8	21,3	21,5	16,7	4,8
Čara	52,1	25,6	26,3	36,5	21,0	15,5	20,9	20,5	0,43
Smokvica	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Blato	43,4	23,8	19,6	45,7	28,2	17,5	34,6	25,8	8,8
V. Luka	51,7	24,3	27,4	43,6	21,0	22,6	32,3	19,2	13,1
OTOK	40,9	20,6	19,3	38,5	21,6	16,9	28,2	20,8	7,4
	1921—1930.			1931—1947.			1948—1952.		
Korčula	18,2	11,0	7,2	14,1	11,0	3,1	30,3	12,5	17,8
Lumbarda	19,4	9,4	10,0	18,7	14,0	4,7	24,1	10,1	14,0
Žrnovo	22,7	11,4	11,3	19,4	15,2	4,2	20,8	13,0	7,8
Račišće	31,7	15,4	16,3	32,3	13,7	18,6	31,1	7,4	23,7
Pupnat	25,6	9,2	16,4	21,1	12,9	8,2	23,5	11,2	12,3
Čara	29,1	10,9	18,5	25,2	15,8	9,4	25,4	13,3	12,1
Smokvica	—	—	—	—	—	—	25,0	11,1	13,9
Blato	29,4	10,6	13,6	18,6	9,0	9,6	26,1	12,3	13,8
V. Luka	27,4	12,5	14,9	24,2	13,6	10,6	25,1	11,2	13,9
OTOK	25,5	12,9	12,6	19,2	10,9	8,3	25,8	11,7	14,1
	1953—1961.								
Korčula	17,3	7,7	9,6						
Lumbarda	15,3	12,2	3,1						
Žrnovo	15,3	11,8	3,5						
Račišće	18,7	7,6	11,1						
Pupnat	19,7	8,9	10,8						
Čara	16,1	7,3	8,8						
Smokvica	17,3	8,3	9,0						
Blato	14,0	7,3	6,7						
V. Luka	13,5	8,1	5,4						
OTOK	15,3	8,5	6,8						

70) Na osnovi evidencije matičnih knjiga 1855—1961. obradio autor.

Stanovništvo Korčule polovinom 19. st. karakterizira visoka stopa nataliteta i mortaliteta s umjerenim prirodnim prirastom, koji u periodu 1855 — 1868. g. iznosi 9,6 ‰, ali se temelji na natalitetu od 31,7 ‰ i mortalitetu od 22,1 ‰, što s biološkog aspekta nije povoljno jer se smanjuje fertilitet žena i gubi mnogo dojenčadi, a gospodarsko demografske posljedice su očite⁷¹. Otada stopa nataliteta stalno raste, te kroz dugo razdoblje od 1869 — 1899. g. iznosi u prosjeku 41,2 ‰. Prirodni prirast u istom razdoblju postaje visok (prosjeck 18 ‰), a mortalitet uglavnom stagnira na prosječnoj vrijednosti od 22,5 ‰.

Utjecaj gospodarsko-društvenih zbivanja na stanovništvo je očit, jer je upravo doba komercijalizacije vinogradarstva praćeno relativno visokim prirastom stanovništva. Iseljavanje i nedaće koje slijede nakon 1900-tih godina uvjetuju smanjenje stope nataliteta i prirasta, što prvi svjetski rat drastično potencira (1910—1920. g. natalitet iznosi 28,2 ‰, a prirast tek 7,4 ‰).

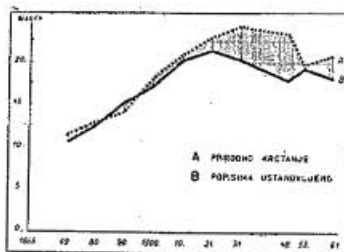
Zbog poboljšanih općih uvjeta života i sredivanja higijenskih prilika opada i mortalitet⁷², te prirodni prirast u kratkom periodu 1948—1952. g. ima najpovoljniji omjer i umjeren je, a bazira se na relativno visokom natalitetu (25,8 ‰) i niskom mortalitetu (11,7 ‰). Ovakvim odnosom postignut je skoro isti demografski efekt kao u periodu 1869—1879. g., kada je natalitet iznosio 41,4 ‰, a mortalitet 23,7 ‰.

U najnovijem razdoblju 1953—1961. g. opada natalitet, mortalitet i prirast, ali ne kao posljedica društveno razvijene sredine, već očite depopulacije i demografskog regresa. Prostorne razlike unutar pojedinih naselja nisu posebno značajne.

Usporedbom prirodnog prirasta i popisima utvrđenog broja stanovnika (sl. 16), migracijska kretanja najbolje će doći do izražaja (tab. 19).

Sl. 16. Prirodno i popisima utvrđeno kretanje stanovništva o. Korčule 1855—1961. godlne

Fig. 16. Natural movements and movements based on census of the population on the Island of Korčula, 1855—1961

71) M. Friganović, Stanovništvo šibenskog primorja, Geografski glasnik XXIV, Zagreb, 1962. g. str. 28.

72) Povećanje mortaliteta u periodu 1948—1952. g. nastaje zbog toga što se brojne žrtve rata i nestali upisuju u matične knjige naknadno. (Rješavanje boračkih i invalidskih penzija 1952. g.)

Tab. 19. Prirodno i popisna utvrđeno kretanje stanovništva⁷⁴
 Table 19. Natural movements and movements based on census of the population

Naselje	1855—1868.			1869—1889.			1890—1920.			1921—1947.			1948—1961.								
	Popis	Prir.	Razlika	Popis	Prir.	Razlika	Popis	Prir.	Razlika	Popis	Prir.	Razlika	Popis	Prir.	Razlika						
Korčula	-196	132	-301	77	326	-249	90	486	-	396	-	381	288	-	669	-	680	115	-	265	
Lumbarda	123	153	-30	326	348	-22	381	581	-	200	-	225	245	-	470	-	43	123	-	166	
Žrnovo	183	230	-47	493	529	-36	207	624	-	417	-	413	301	-	714	-	12	113	-	125	
Radišće	55	96	-41	285	254	+31	262	428	-	166	-	43	419	-	462	-	50	232	-	282	
Pupnat	70	39	+31	158	197	-44	241	342	-	101	-	52	230	-	302	-	76	117	-	193	
Čara	31	42	-11	119	107	+12	313	260	+	53	-	106	251	-	357	-	70	105	-	175	
Smokvica	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23	187	-	210
Blato	182	301	-119	1 402	1 542	-140	2 731	3 040	-	309	-	2 161	2 274	-	4 435	-	471	743	-	1 214	
Vela Luka	71	350	-279	1 349	1 098	-140	2 731	2 742	-	378	-	791	1 417	-	2 308	-	161	540	-	379	
ČTOK	546	1 343	-797	4 204	4 401	-197	6 590	8 504	-	1 914	-	4 172	5 445	-	0 617	-	96	2 575	-	2 479	

74) Izradeno na osnovi matičnih knjiga i izvora pod 48.

Već od polovine 19. st. opaža se da je mehanički prirast manji od prirodnog te se javlja manjak stanovništva koje iseljava skoro isključivo u prekomorske zemlje, iako pojedinci sele duž jadranske obale. Uzroci ovoj starijoj emigraciji su male gospodarske mogućnosti otoka i konzervativna autarkična gospodarska organizacija koja koči napredak.

U najpovoljnijem razdoblju komercijalnog vinogradarstva od 1869—1889. mehanički i prirodni prirast vrlo su blizu, te manjak iznosi samo 197 stanovnika. Pojedina naselja ukazuju znatnije razlike, te Korčula ima 249 stanovnika manje, dok Vela Luka bilježi porast od 251 doseljenika (uglavnom Blačani koji sele na more).⁷³

Od 1890-tih godina nesklad je sve veći, a migracije poprimaju velike razmjere. Tako od 1890—1920. g. seli 1 914 stanovnika, a u razdoblju 1921—1947. g. razlika popisanog i prirastom dobivenog stanovništva iznosi —9 572, a to je u odnosu na 1921. g. 43,8 % ukupnog stanovništva otoka. Emigracija 1948—1961. g. velikih je razmjera uspoređi li se s nekim ranijim razdobljima.

U dugom slijedu od 1855—1961. g. (tab. 20) stanovništvo Korčule, prema popisima, poraslo je za 73 % (7 287 st.), ali zato prirodni prirast iznosi 222 % (22 084 st.), te se nužno javlja manjak od 14 797 iseljenih stanovnika.

Tab. 20. Prirodno i popisima utvrđeno kretanje stanovništva 1855—1961. g.⁷⁴
A = apsolutno, B = postotak

Table 20. Natural movements and movements based on census of the population from 1855 to 1961
A. Absolute, B percentage

	Korčula	Lumbarda	Žrnovica	Račišće	Pupnat	Čara	Smokvica	Blato	Vela Luka	OTOK
A	297	562	458	509	336	267	—	1 683	3 155	7 827
B	14	97	47	116	96	82	—	51	259	73
A	1 647	1 450	1 797	1 431	946	765	—	7 900	6 148	22 084
B	76	250	185	327	266	219	—	229	504	222
Razlika	—1 350	—888	—1 339	—922	—610	478	—	—6 217	—2 993	—14 797

Starije iseljavanje s Korčule počinje već početkom 19. st., pa i ranije, a njegovi protagonisti su pomorci koji su, upoznavajući povoljne mogućnosti života i zarade u drugim zemljama, ostajali stvarajući materijalnu bazu svojoj rodbini koja postupno iseljava. Na-

73) Višak od 251 doseljenika u Vela Luku ne može se objasniti samo doseljavanjem Blačana, jer i Blato ima manjak od 140 stanovnika. Razlog je u tome što su mnogi Blačani upisivali djecu u matične knjige Blata iako su popisi obuhvaćeni kao Velalučani.

75) Isto kao bilješka 74.

kon mnogo godina teškog, ali rentabilnog rada vraćaju se kućama pokušavajući stvoriti nove gospodarske mogućnosti. Podataka o iseljavanju iz ovog doba nema, ali je sigurno da je bilo skromnog opsega.

Emigracija postepeno postaje sve intenzivnija, a oscilacije su najveće u doba gospodarskih kriza. Međutim, treba napomenuti da iseljava samo onaj dio stanovništva koji je osigurao materijalna sredstva za put, te ljudi vrlo često prihvaćaju i najteže uvjete da dođu do putne karte. Upravo zbog toga nakon perioda prosperiteta slijede valovi iseljavanja.

Povećana emigracija zabilježena je u razdoblju 1855—1867. g. kada na osnovu popisa i prirasta nastaje manjak od 797 stanovnika. Cilj emigracije bili su Brazil, SAD i Australija, kojima je radna snaga potrebna.

Iseljavanje je u sedmom i osmom deceniju 19. st. najmanje, jer, kako je već poznato, povoljne gospodarske prilike uvjetuju opći napredak.

Već 1890-tih godina počinje sve jača emigracija, koju su prvi i drugi svjetski rat tek privremeno zaustavili. Ona je i nekada i sada sa socijalnog i nacionalnog aspekta neobično važna. Povremena reemigracija, izazvana krizama u kapitalističkom svijetu (1908. g.⁷⁶, 1920. g. i 30-tih godina), bila je neznatna i mnogo manja od emigracije.⁷⁷

Prvi decenij 20. st. bit će samo uvod u snažno iseljavanje, koje između dva rata uzima grandiozne razmjere i decimira stanovništvo brojnih naselja na Korčuli. Na osnovu podataka (usporedi tab. 14. i 17.) vidi se da je u 20. st. iselilo 13 141 stanovnik, što je 7,1 puta više od iseljavanja u periodu 1855—1900. godine.

U godinama nakon prvog svjetskog rata nastaje najveći nesklad broja stanovnika i gospodarskih mogućnosti otoka. Bijeda i socijalne krize prisiljavaju otočane da emigriraju, iako se emigracija želi zaustaviti.⁷⁸ Pojačano iseljavanje sada još jače utječe na opadanje vinogradarstva, jer otok napušta pretežno mlada radna snaga.

Na temelju razlika popisanog i prirodno priraslog stanovništva vidi se da je od 1921—1931. g. iselilo s otoka 3 991 stanovnik, pretežno iz Blata i Vela Luke (2 208 st.).⁷⁹ Socijalne krize koriste ljudi

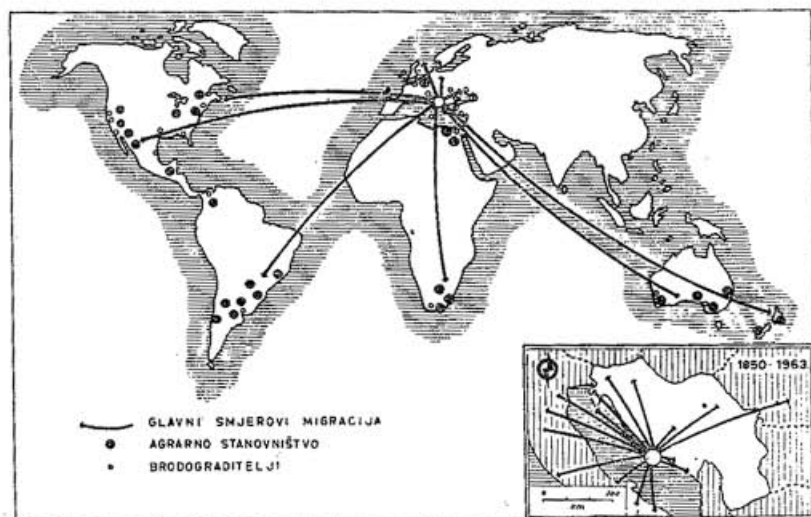
76) A. Nikolić, O našem iseljeništvu, Zadar, 1909, str. 3.

77) Naša migracijska statistika za godinu 1928. Godišnji izvještaj dra F. Aranićkog, Zagreb, 1929, str. 7. (Reemigracija u Dalmaciji bila je 4 puta manja od emigracije).

78) »Stanovništvo otoka Korčule vrši pritisak na Ministarstvo da se dozvoli emigracija u Brazilju. Iako postoji sumnja u verbovanje, realnost peka-zuje da je uzrok teška socijalna kriza i siromaštvo.« (Iseljenička služba, Izvještaj Narodnoj skupštini za 1925/26. g. Ministarstvo socijalne politike, Beograd, 1926, str. 27. Arhiv iseljeničkog komesarijata u Zagrebu pohranjen kod Matice iseljenika u Zagrebu).

79) Godine najjačeg iseljavanja bile su 1924. i 1925. Smatra se da je tada iselilo samo iz Blata i Vela Luke oko 2 000 ljudi. (M. Mojaš, Kotar Dubrovnik op. cit.).

sumnjiva zanimanja, te je nastalo masovno vrbovanje koje je potenciralo emigraciju, a iseljavanje se širi na cijeli otok, koji u razdoblju 1921—1947. g. gubi ukupno 9 617 stanovnika ili 53,5 % današnjeg broja.

Sl. 17. Smjerovi iseljavanja stanovništva o. Korčule i glavni iseljenički centri
Fig. 17. Emigrations-trends of the population of the Island of Korčula and the main emigrations centres

Etapa najjačeg iseljavanja ipak je treći decenij 20. st. (sl. 17). Prema G. Perucichu⁸⁰ 1936. g. na osnovi knjiga regrutacije u korčulanskoj općini nedostaje 950 ili 49 % muškaraca u dobi 20—25 godina, jer se nalaze u emigraciji, a 180 se uopće ne javlja.

Svjetska gospodarska kriza 1929—1932. g. pogodila je sva naselja na otoku. Korčulanski brodograditelji nastavljaju raniju tradiciju i sele sa čitavim porodicama. Njihova najjača emigracija počela je ranije, tj. 1860-tih godina, nakon uvođenja vojne obaveze za brodograditelje. Prema podacima J. Fazinića⁸¹ korčulanski brodograditelji iseljavali su u Aleksandriju, Antwerpen, Buenos Aires, Budimpeštu, Istanbul, Livorno, New York, New Orleans, Nikolajev, Odesu, Port Elisabeth, Port Said, Smirnu, Sulinu i Tacomu.

80) G. Perucich, op. cit. str. 28.

81) J. Fazinić, Korčulanski brodograditelji iseljenici, Novo doba br. 168, Split, 1935. g.

Lumbarđani sele najviše u SAD⁸², zatim u Novi Zeland, Australiju, Argentinu i Kanadu.

Kriza jedrenjaka posebno je pogodila Račišće, iz kojega brojno stanovništvo seli u Novi Zeland, Australiju, SAD i Argentinu.⁸³

Stanovništvo Blata i Vela Luke, koje je dalo najveći broj iseljenika, seli pretežno u Brazil, Kaliforniju, Australiju i Južnoafričku Republiku, a tu su ujedno brojni iseljenici iz Žrnova, Pupnata, Smokvice i Čare.

Djelomični podaci pokazuju da velik broj Korčulana živi i danas u emigraciji.⁸⁴ Tako u prekomorskim zemljama žive 224 Račišćana, 337 Lumbarđana, 147 Pupnaćana, 117 Čarana i 173 Smokvičanina. Prema gruboj procjeni⁸⁵, više Žrnovaca ima u iseljeništvu nego u samom Žrnovu. Blato (6 217 iseljenika) i Vela Luka (2 993 iseljenika) prednjače, jer je iz ovih naselja iselilo 42,4% više stanovnika nego ih ima danas.

Unutrašnja emigracija vrlo je ograničena, pogotovo u starijim razdobljima. Nešto više seli stanovništvo Korčule, osobito brodograditelji. Tek nakon drugog svjetskog rata stvoreni su povoljni uvjeti za jače iseljavanje unutar jugoslavenskih granica. Kolonizacije Vojvodine i Slavonije nije dala očekivane rezultate, ali zato mlada generacija (pretežno intelektualci i kvalificirani radnici) dobrim dijelom seli u Split i ostale obalne centre. Ovaj je proces već danas znatno usporen i gubi na intenzitetu.

Sasvim je razumljivo da se emigracijom rješava problem agrarne prenaseljenosti nerazvijenih sredina i, da nije bilo iseljavanja, stanovništvo otoka bilo bi danas znatno brojnije, a njegove životne potrebe daleko veće od mogućnosti gospodarskih izvora. Komercijalizacija vinogradarstva dala je u određenim momentima impuls iseljavanju i tako odigrala značajnu ulogu u rješavanju demografskih problema.

Danas su prilike znatno izmijenjene. Stanovništvo napušta određeni način života, koji se od polovine prošlog stoljeća do danas nije mnogo izmijenio. Zapuštanje agrarne proizvodnje potencijalni je problem koji prati depopulaciju i uvjetuje gospodarsko osiromašenje prostora, te nekada razvijena naselja gube svoj *raison d'être*.

82) Prema M. Mojašu (Lumbarđani o svom zavičaju u dalekom svijetu, Naše more br. 5-6/1963, Dubrovnik, 1964, str. 28) u San Francisku živi 40, Oaklandu 41, New Yorku 21 iseljenik iz Lumbarde.

83) M. Mojaš, Račišćani u iseljeništvu, Naše more br. 2, 1963, Dubrovnik, 1963, str. 47.

84) M. Mojaš vršio je anketu o korčulanskim iseljenicima te mi je dobrotom dostavio neobjavljene podatke na čemu i ovom prilikom zahvaljujem. Podacima su obuhvaćeni samo direktni živi iseljenici. Dakle, ne oni koji su se vratili niti potomci živućih iseljenika.

85) Ibidem.

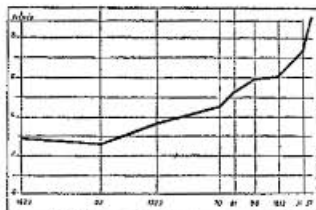
Procesi koji su započeli krajem prošlog stoljeća, mijenjajući intenzitet, još uvijek su aktivni. Njih treba kompleksno sagledati i na vrijeme usmjeriti, jer neželjene posljedice mogu biti katastrofalne.

paža se danas toliko u prostoru, jer je očito da je danas agrarni pejzaž zbog izrazite degradacije na nižem stupnju nego što je bio prvih decenija 19. st, ali je isto tako jasno da se kretanje neće vratiti tamo odakle je započelo.

Stanovništvo od polovine 17. st. do 1837. g. Polovinu 17. st. karakteriziraju nesigurne prilike na Jadranu i sukobi Turaka s Venecijom, koja sve više osjeća teške posljedice teške posljedice mediteranske krize i na razne načine želi obnoviti trgovinu i ojačati pomorstvo.⁸⁸

Relativno povoljan ishod kandijskog (1645—1669. g.) i morejskog rata (1684—1699. g.) te sukoba 1716—1718. g. imao je za posljedice proširenje mletačkih posjeda u Dalmatinskoj zagori, ali i sve jače slabljenje ratovima iscrpljene Republike.

Tokom dugotrajnih sukoba i pomicanja granice na kopnu zagorsko i primorsko stanovništvo seli u borbi za opstanak na sigurnije otoke ili tamo zaklanja svoje porodice. Struje doseljenika bile su i ranije aktivne, ali su sada najsnažnije jer Mlečani favoriziraju seobe zbog vlastite sigurnosti. Iako Korčula nije naseljavana u onim razmjerima kao Brač ili Hvar, ipak je njeno stanovništvo doživjelo značajne promjene useljenjem novog, pretežno stočarskog elementa, što se itekako odrazilo na strukturu njegova gospodarstva.

Sl. 18. Kretanje apsolutnog broja stanovnika o. Korčule 1623—1837. godine

Fig. 18. Absolute number of the population on the Island of Korčula, 1623—1837

Kretanje stanovništva ovog vremenski udaljenog perioda (sl. 18.) moći će se rekonstruirati na osnovu podataka (tab. 22) koji nisu najpotpuniji i najsigurniji, ali ipak odražavaju stvarna zbivanja.⁸⁹

Naseljenost u prvoj polovini 17. st. vrlo je slaba jer tada na otoku živi tek 30% stanovništva iz 1837. g. (15,9% današnjeg). Otada broj stanovnika i relativna gustoća konstantno rastu različitim intenzitetom. Stanovništvo se u periodu 1770—1837. g. dakle,

88) B. Stulli, Pregled povijesti pomorstva do početka XIX st. (Jugoslavija), Pomorska enciklopedija JLZ, sv. 4, str. 43.

89) Većina podataka odnosi se na grad Korčulu i otok u cjelini.

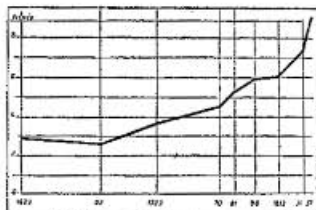
Procesi koji su započeli krajem prošlog stoljeća, mijenjajući intenzitet, još uvijek su aktivni. Njih treba kompleksno sagledati i na vrijeme usmjeriti, jer neželjene posljedice mogu biti katastrofalne.

paža se danas toliko u prostoru, jer je očito da je danas agrarni pejzaž zbog izrazite degradacije na nižem stupnju nego što je bio prvih decenija 19. st, ali je isto tako jasno da se kretanje neće vratiti tamo odakle je započelo.

Stanovništvo od polovine 17. st. do 1837. g. Polovinu 17. st. karakteriziraju nesigurne prilike na Jadranu i sukobi Turaka s Venecijom, koja sve više osjeća teške posljedice teške posljedice mediteranske krize i na razne načine želi obnoviti trgovinu i ojačati pomorstvo.⁸⁸

Relativno povoljan ishod kandijskog (1645—1669. g.) i morejskog rata (1684—1699. g.) te sukoba 1716—1718. g. imao je za posljedice proširenje mletačkih posjeda u Dalmatinskoj zagori, ali i sve jače slabljenje ratovima iscrpljene Republike.

Tokom dugotrajnih sukoba i pomicanja granice na kopnu zagorsko i primorsko stanovništvo seli u borbi za opstanak na sigurnije otoke ili tamo zaklanja svoje porodice. Struje doseljenika bile su i ranije aktivne, ali su sada najsnažnije jer Mlečani favoriziraju seobe zbog vlastite sigurnosti. Iako Korčula nije naseljavana u onim razmjerima kao Brač ili Hvar, ipak je njeno stanovništvo doživjelo značajne promjene useljenjem novog, pretežno stočarskog elementa, što se itekako odrazilo na strukturu njegova gospodarstva.

Sl. 18. Kretanje apsolutnog broja stanovnika o. Korčule 1623—1837. godine

Fig. 18. Absolute number of the population on the Island of Korčula, 1623—1837

Kretanje stanovništva ovog vremenski udaljenog perioda (sl. 18.) moći će se rekonstruirati na osnovu podataka (tab. 22) koji nisu najpotpuniji i najsigurniji, ali ipak odražavaju stvarna zbivanja.⁸⁹

Naseljenost u prvoj polovini 17. st. vrlo je slaba jer tada na otoku živi tek 30% stanovništva iz 1837. g. (15,9% današnjeg). Otada broj stanovnika i relativna gustoća konstantno rastu različitim intenzitetom. Stanovništvo se u periodu 1770—1837. g. dakle,

88) B. Stulli, Pregled povijesti pomorstva do početka XIX st. (Jugoslavija), Pomorska enciklopedija JLZ, sv. 4, str. 43.

89) Većina podataka odnosi se na grad Korčulu i otok u cjelini.

za 67 godina, udvostručilo (+113 %), dok u starijem razdoblju, od 1623—1770. g. (147 godina), porast iznosi tek 55 %.

Relativno kretanje stanovništva daleko će realnije odraziti stvarnost.

Tab. 22. Kretanje stanovništva Korčule od 1623—1837. g.⁹⁰

Table 22. Population movements of the Island of Korčula, 1623—1837

Naselje	1623.	1682.	1723.	1770.	1781.	1789.	1813.	1817.	1831.	1837.
Korčula		1 321		1 193	—	—	—	1 241	—	2 116
Lumbarda	1 417		952	235	—	—	—	—	—	479
Zrnovo	—	—	—	440	—	—	—	—	—	847
Račišće	—	—	—	204	—	—	—	—	—	410
Pupnat	—	—	—	293	—	—	—	—	—	363
Čara	—	—	—	237	—	—	—	—	—	345
Smokvica	—	—	—	341	—	—	—	—	—	484
Biato	—	—	—	1 425	—	—	—	—	—	—
Vela Luka	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4 254
OTOK	2 812	2 450	3 660	4 368	5 193	5 858	5 090	?	25,2	33,6
st./km ²	10,1	8,8	13,2	15,9	18,8	21,2	21,7	?	25,2	33,6

Lako je zapaziti (tab. 23) da relativni porast stalno opada od 1723—1831. g. a prosječna godišnja relativna stopa ukazuje na znatnija kolebanja.⁹¹ Veći pad opaža se 1723—1770. g. te 1796—1813. g., nakon čega slijedi najjači porast (41,1 %) u čitavom 200-godišnjem razdoblju. Prosječna godišnja stopa u ‰ za čitavo razdoblje (1623—1837. g.) veća je od stope 1837—1961. g. za 3,1 ‰. S obzirom na razlike u načinu i uvjetima života, ova diferencija može se objasniti samo imigracijskim karakterom kretanja stanovništva.

90) Podaci za 1623. g. Manuskript iz kraja 18. st, Arhiv obitelji Kapor u Korčuli; za 1682. — Navodi A. Jutronića prema J. Körneru (O stanovništvu i naseljima Srednjodalmatinskih otoka od početka XIX vijeka, Glasnik Srpskog geografskog društva, sv. XXXII br. 2, Beograd, 1952, str. 133; za 1723. — Manuskript iz kraja 18. st, Arhiv obitelji Kapor u Korčuli; za 1770. — Službena mletačka statistika, Korčulanski arhiv, Historijski arhiv u Zadru; za 1781. — Anagrafi generale della Dalmazia, Albania et Isole fatta per l'ordine dell' Illustrissimo ed Eccellentissimo Signor Paulo Boldú Provveditore Generale delle Provincie — Adi 1 Marzo 1781. Zara, Atti dell' Provveditore Generale in Dalmazia et Albania Paolo Boldú, Fasc. II, Pos. 1, Carta 45, Historijski arhiv u Zadru; za 1798. — Tabella Encyclopedica delle XIX Tabelle statistiche del Regno di Dalmazia, Stato politico, str. 4/V I, Statistički podaci o Dalmaciji sv. 20, 1798. Historijski arhiv u Zadru; za 1813. — V. Lago, op. cit. X Prospetto della organizzazione e della popolazione della Dalmazia con la chiusa dell'anno 1813, ossia del dominio cesa, Vol. 1, Parte seconda XXXIV; za 1817. — Popolazione del circolo di Ragusa dell'anno 1817, Arhiv okružnog poglavarstva u Dubrovniku; za 1831. — Almanaco della Dalmazia per l'anno 1831, Zara, 1831, str. 226—227 (ukupni broj stanovnika umanjen za 1 000 stanovnika Lastova).

91) Zbog nesigurnih podataka iz dugog vremenskog slijeda velika odstupanja od normalnih vrijednosti treba uzeti s rezervom.

Tab. 23. Apsolutno i relativno kretanje stanovništva od 1623—1837. g.⁹²

Table 23. Absolute and relative population movements, 1623—1837

Godina	Porast ili pad (—) stanovništva			
	apsolutan	relativan	godišnji prosj. apsol.	godišnji % prosj. relat.
1623—1682.	— 362	— 12,8	— 5,5	— 1,9
1682—1723.	1 210	43,9	29,4	12,0
1723—1770.	708	19,3	15,0	4,1
1770—1781.	825	18,9	75,0	17,1
1781—1796.	655	12,7	39,1	7,5
1796—1813.	132	2,2	8,8	1,5
1813—1831.	1 159	19,3	69,9	11,6
1831—1837.	2 140	29,8	356,6	31,1
1623—1837.	6 477	230,3	30,2	10,7

U doba kandijskog rata poznata su snažna kretanja zagorskog i primorskog stanovništva prema sigurnijim otocima, ali se na Korčuli ne može konstatirati porast jer se ovo stanovništvo zadržava pretežno na Hvaru i Braču.⁹³ Prvi osjetni porast stanovništva zabilježen je u razdoblju 1682—1723. g. Upravo tada bjesni morejski rat, a dio izbjeglica iz Makarskog primorja seli na Korčulu, gdje u uvali Račišće osniva stalno naselje te zbog korištenja pašnjaka brzo dolazi u sukob s Pupnaćanima.⁹⁴ Od 1723—1813. g., uz izvjesna kolebanja, relativni i prosječni godišnji porast u ‰ opada iako stanovništvo brojno raste. Uzroke ovom opadanju treba tražiti u gospodarsko-društvenim odnosima i uvjetima života tog vremena.

Venecijanski trgovci imaju potpuni monopol nad trgovinom s otocima i proizvoljno diktiraju cijene⁹⁵, uglavnom niske. Gotova novca seljak kao da i nema. Poljoprivreda je zapuštena a zanate nema tko da potakne. Državna ekonomska politika je loša i uništava svaki pokušaj oživljavanja obrta, trgovine i ribarstva. Umjesto da poboljša životne uvjete stanovništva, Venecija ga uništava. Uprava i sudstvo su korumpirani, a vojnička uprava i obrana grada vrlo loše. Ceste se pretvaraju u bespuće a naselja bijedna i bez većih zdanja.

92) Isto kao bilješka 89

93) A. Jutronić, O naseljima i stanovništvu, op. cit. str. 133.

94) Atti del Proveditore Generale in Dalmazia et Albania Carlo Pisani 1711—1714, Libro I, carta 68 i Libro II, carta 447; Atti op. cit. Libro II, carta 123 i Libro III, carta 295, Historijski arhiv u Zadru.

95) G. Novak, Dalmacija godine 1775-6. gledana očima jednog suvremenika, Starine, knj. 49, JAZU, Zagreb, 1959, str. 5—79.

Razumljivo je da u ovakvim uvjetima ni uz najpovoljnije prirodne uvjete nije bio moguć nikakav gospodarski napredak, što se itekako odrazilo na otočno stanovništvo.

Tek od 1813. g. stanovništvo počinje rasti s relativno visokim stopama. Razlozi su poznati, jer su Francuzi željeli unaprijediti obrt, trgovinu i poljoprivredu, iako u tome nisu mnogo uspjeli zbog stalnih ratova. Tek za vrijeme druge austrijske vladavine (od 1815. g.) rješavaju se pitanja premjere zemljišta i organizira se uprava, a to se pozitivno reflektira na stanovništvo i gospodarstvo.

Dvije su, dakle, karakteristične etape kretanja stanovništva otoka Korčule u ovom periodu. Prva je daleko veća, od polovine 17. st. do 1813. g., a karakterizira je sve jače opadanje prosječnog godišnjeg porasta, ali bez znatnije emigracije. Druga etapa mnogo je kraća, od 1813. do 1837. g., a obilježena je snažnim apsolutnim i relativnim porastom stanovništva uz pojačanu emigraciju s otoka.

Tab. 24. Kretanje muškog i ženskog stanovništva apsolutno i u % 1682—1846. g.⁹⁶

Table 24. Male and female population; absolute figures and in percentages, 1682—1846

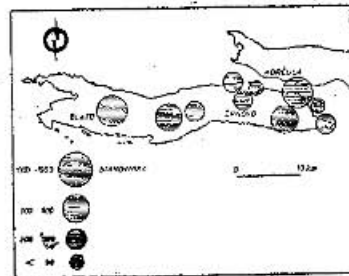
	1682.		1781.		1846.	
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene
Apsolutno	1 182	1 268	2 593	2 600	4 808	4 933
% udio	48,3	51,7	49,9	50,1	49,3	50,7

Brojčani odnos muškog i ženskog stanovništva (tab. 24.) vrlo je povoljan i stabilan, jer se u dugom periodu nije mnogo mijenjao. Godine 1682. na 100 muškaraca dolazi 108 žena, 1781. g. tek 101, a 1846. g. 103.

Stanovništvo vremenski udaljenog perioda 1623—1837. g. bilo je malobrojno a naseljenost slaba (sl. 19). Umjereni natalitet nije se

Sl. 19. Prostorni raspored stanovništva o. Korčule 1780 godine

Fig. 19. Area distribution of the population of the Island of Korčula, for 1780

96) Izvori kao pod bilješkom 89.

mogao mnogo odraziti na prirodni prirast zbog visokog mortaliteta⁹⁷, osobito djece.

Pored starijeg doseljenja Primorjana (Hercegnovi), čije je glavno gospodarsko obilježje stočarstvo, u novije vrijeme (18. st.) na Korčuli sporadično doseljavaju stanovnici brojnih naselja na Jadranu.⁹⁸

U ovom periodu osnovni su demografski procesi ranija imigracija i počeci emigracije krajem 18. st.

Naseljenost od početka 15. st. do polovine 17. st. od početka 15. st. naseljenost znatno oscilira. Najveći broj stanovnika okuplja se na istočnom dijelu otoka oko Korčule, gdje cvate zanatstvo i razvija se poljoprivreda.

Nažalost, vrlo je malo podataka iz 15. st., ali se sa sigurnošću može istaći da velike razlike u odnosu na početak 16. st. nije ni bilo, jer Korčula okružena gradskim zidinama postoji već u 13. st., a Lumbarda i Žrnovo slabo su naseljeni.⁹⁹ U ovom periodu epidemije su više puta decimirale stanovništvo otoka. Za vrijeme najjače najezde kuge na Korčulu 1428. g. brojno stanovništvo seli u susjedna sela, ali je epidemija zahvatila čitav otok. Daleko manjih razmjera bio je napad kuge 1481. g.¹⁰⁰

Prve podatke o stanovništvu 16. st. donose mletački sindici L. Venerio i H. Contareno 1525. g. (tab. 25.) tvrdeći da na otoku

Tab. 25. Kretanje stanovništva od 1525—1623. g.¹⁰¹

Table 25. Population movements, 1525—1623

	1525.	1553.	1559.	1569.	1575.	1584.	1594.	1623.
Korčula	—	2 500	1 118	2 500	1 084	1 000	1 099	—
Ostala naselja	—	2 500	1 550	2 500	—	1 500	—	—
OTOK	9 090	5 000	2 668	5 000	3 000	2 500	?	2 812

97) Rezultati djelomičnog uvida u crkvene matične knjige Blata i Korčule.

98) N. Ostojić, Vela Luka, historijsko topografski prikaz, Dubrovnik 1953, str. 25—37.

99) V. Foretić, Otok Korčula u srednjem vijeku do 1420. g. Djela JAZU, knj. XXXVI, Zagreb, 1940, g, str. 319.

100) V. V. Vukasović, Kuga na Korčuli, *Bulletino di archeologia e storia Dalmata*, br. 6, Split, 1884, str. 95—96.

101) Podaci za 1525. — *Relatio nobilium virorum L. Venerio et H. Contareno, syndicorum ad partes Dalmatie, Presentata 27. octobris 1525, Commissiones et relationes Venetae*, Tomus II, Zagreb, 1877, str. 18; za 1553. — *Itinerario di G. B. Giustiniano 1553. g, Commissiones ... Ibidem*, str. 252 (Za istu godinu iste podatke donosi i A. Diedo, *Commissiones ... Tomus III*, Zagreb, 1880, str. 11); za 1559. — *Relatione de noi Michiel Bon et Gasparo Erizzo già sindici in Dalmatia MDLIX, Commissiones ... Ibidem*, str. 121; za 1569. — Izvještaj u arhivu obitelji Arneri u Korčuli s naknadno ubilježenom godinom 1569; za 1575. — Izvještaj A. Giustiniana, *V. Solitno, Documenti nell'Istria e la Dalmazia*, Vol. I, fasc. II, Venezia, 1844, str. 87—89; za 1584. — Kodeks Ivana Gundulića nakon 1584. g. Državni arhiv u Dubrovniku, serija 76, (Isprave i akti) XVI st. br. 465.

ima 2 000 ljudi za oružje. S obzirom na postotne odnose ljudi za oružje i ukupnog stanovništva kasnijih godina, kao i usporedbom s odnosima drugih otoka¹⁰², može se zaključiti da njihov broj iznosi oko 22 %/o. Ostaje i dalje pitanje da li je sam podatak tačan, jer je 9 090 stanovnika 1525. g. ipak previše ako se uzme u obzir da je u itineraru G. B. Giustiniana i izvještaju A. Dieda 1553. g. za otok navedeno ukupno 5 000 ljudi.

Tab. 26. Apsolutno i relativno kretanje stanovništva 1525—1623. g.¹⁰³
Table 26. Absolute and relative population movements, 1525-1623

Godina	Porast ili pad (—) stanovništva			
	Apsolutni	Relativni %	Prosječni aps. god. %	Prosječni rel. god. %
1525—1553.	—4 090	—44,9	—146	—16,0
1553—1559.	—2 332	—46,6	—333	—66,6
1559—1569.	+2 332	+87,4	+212	+79,4
1569—1575.	—2 000	—40,0	—286	—57,2
1575—1584.	—500	—16,4	—50	—16,6
1584—1623.	+312	+12,5	+8	+3,2
1525—1623.	—6 278	—69,1	—64	—7,0

U periodu 1525—1553. g. prosječna godišnja stopa iznosi —16,0 % (tab. 26.). Opadanje stanovništva najvećim je dijelom posljedica kuge 1529—1530. g. kada je prema zapisima N. Arnerića iz 1569. g. pomrlo u gradu Korčuli 1 500 ljudi.¹⁰⁴ Slijedeće razdoblje ima znatno veću stopu opadanja opet zbog napada kuge 1570. g., koja je zahvatila čitav otok, te turske opsade Korčule 1571. g. i njenih gusarskih akcija.¹⁰⁵ Teško je naći razloge visokog porasta 1559—1923. g., iako je poznato da kontinentalno stanovništvo postepeno seli na otoke.

Posljedice učestalih epidemija krajem 15. i 16. st. ostavile su vidne tragove na stanovništvu. Mnoge plemićke porodice, iselivši iz Korčule, ostaju u selima kao posjednici, a doseljenici se u Lumbardi bave ribolovom.¹⁰⁶ Na račun smanjenja stanovništva Korčule ojačala su susjedna naselja Lumbarda, Žrnovo i Pupnat.

102) V. Regić, *Krk*, op. cit. str. 90; A. Jutronić, *O stanovništvu i naseljima*, op. cit. str. 130.

103) Isto kao bilješka 101.

104) V. V. Vukasović, *Kuga na Korčuli*, op. cit. br. 7, Split, 1884, str. 112.

105) V. Foretić, *Turska opsada Korčule 1571*, *Vjesnik vojnog muzeja JNA* br. 5, sv. 2, Beograd, 1958, str. 83—87.

106) V. V. Vukasović, *Kuga na Korčuli*, op. cit. br. 10, str. 158—160.

U 100-godišnjem razdoblju od 1525—1623. g. prosječna godišnja stopa porasta stanovništva iznosi —7,0‰, te period u cjelini karakterizira slab demografski regres, uzrokovan ne toliko gospodarskim već socijalno-higijenskim prilikama i epidemijama koje su prorjeđivale stanovništvo.

Naseljavanje do 15. st. Ovo razdoblje najslabije je poznato, pogotovo intenzitet i karakter pejzažnih promjena. Naselja su malena prostorno izolirana, a naseljena su slavenskim elementom.

Provale Slavena polovinom 7. st. donose značajne promjene u strukturi stanovništva otoka. Nakon uništenja gradova na obali, Romani se sklanjaju na Šoštu, Brač, Hvar, Vis i Korčulu.¹⁰⁷ Doseljeni Slaveni-stočari nisu u početku imali interesa za more, ali ih životne prilike na to prisiljavaju, te Neretljani brzo postaju vješti pomorci koji ugrožavaju otoke, dok konačno u 9. st. i Korčula ne dolazi u njihove ruke. Brzo je naseljavaju i donose brojnu stoku.

Tragovi rimske i grčke kolonizacije¹⁰⁸ nalaze se u Lumbardi, Potirni, Blatu, Vela Luci te na otočićima Korčulanskog arhipelaga. U ovom najstarijem i najdužem periodu pejzažne promjene su sigurno znatno izrazitije jer se naselja upravo formiraju, te se iz krških udubljenja uklanjaju šume crnike, što su rasle kao i danas pretežno na vlažnijem dolomitnom tlu koje je za obradu najpovoljnije.

Svi prethistorijski tragovi naseljenosti nalaze se u unutrašnjem dijelu otoka koji obiluje osobito ilirskim gomilama¹⁰⁹. Primitivni stočari izbjegavaju obalni pojas jer im velika krška udubljenja pružaju najoptimalnije uvjete života i relativnu sigurnost. Visoki centralni dio otoka sigurno služi za ljetnu ispašu, te njegova degradirano-kamenjarska fizionomija potječe iz daleke i slabo poznate prošlosti.

Zaključak

Otok Korčula svojim položajem posebno se ističe, jer je njegov istočni dio samo 1 270 m udaljen od susjednog Pelješca, dok je zapadni velalučki dio pučinski izoliran i odvojen od istoka visokim centralnim vapnenačkim blokom.

Građa je jednostavna a vapnenačko-dolomitni sastav osnovni je uvjet diferencirane erozije. Erozivni procesi stariji od gornjeg pliocena prilagođeni su sastavu i promjenama klime. Sva krška udubljenja formirana su tada, a tokom pleistocena u njima se talože

107) I. Strohaj, Pravna povijest dalmatinskih gradova I, JAZU, Zagreb, 1913, str. 45.

108) P. Lisičar, Crna Korčula i kolonije antičkih Grka na Jadranu, Posebna izdanja Filozofskog fakulteta u Skopju, knj. 2, Skopje, 1951, str. 132—134.

109) Velik broj gomila koje potječu iz doba II tisućljeća p.n.e. nalaze se u Žrnovskom polju i Močićima kod Pupnata.

goleme količine naplavnog materijala zbog poremećene erozivne ravnoteže. Obalni oblici razvili su se pri znatno nižoj razini mora, a glacioeustatičkim pokretima u postpleistocenu potopljeni su.

Klimu otoka karakteriziraju izrazita mediteranska obilježja. Visoki srednjaci i male amplitude temperature ne pokazuju znatnija kolebanja. Padalina ima sasvim dovoljno, ali nepovoljan raspored uvjetuje ljetne suše koje teško pogađaju stanovništvo i koče osnovne gospodarske aktivnosti.

Korčula je još uvijek jedan od naših najšumovitijih otoka, gdje se pravilnim redom izmjenjuju zone šuma, makije, gariga i agrarnih površina, dok su goli vapnenački kamenjari vrlo rijetki.

Pejzaž otoka Korčule odražava uzajamno djelovanje elemenata prirodne osnove i snažnih društvenih utjecaja koji u suvremenom svijetu postaju sve značajniji i izrazitiji faktori u njegovu formiranju i transformaciji.

Tragovi najstarijeg naseljavanja sežu daleko u prehistoriju, ali izrazitiji tragovi ljudskog rada postoje tek iz mlađeg perioda, kada na otoku žive Iliri.

Grci i Rimljani organiziraju gospodarski život i povezuju naselja kojih ima i na istočnom i zapadnom dijelu otoka. Kamenoklesarstvo i poljoprivreda bili su glavna zanimanja.

Nakon doseljavanja Slavena, romansko-grčki element slabi ili se asimilira; u kasnijim epohama ga nema. Pretežno stočarski slavenski element naseljava unutrašnjost otoka, gdje se zbivaju najveće pejzažne promjene.

Već od 12. st. Korčula ima prilično široku autonomiju. Poljodjelstvo je bilo osnova autarkičnog gospodarstva, a stočarstvo i korištenje šuma posebno su značajni. Agrarno-stočarsko iskorištavanje prostora dovodi do devastacije i degradacije biljnog pokrivača, ali se ovi tragovi ljudske aktivnosti nisu očuvali zbog prirodne reforestacije.

Mletačka uprava nameće otoku svoje interese te stanovništvo jako oscilira, a decimiraju ga i teške epidemije kuge uzrokovane lošim socijalno-higijenskim uvjetima života. Malobrojno stanovništvo ni uz najintenzivniji rad nije moglo jače utjecati na prostor te su pejzažne promjene neznatne.

Jači sukobi Venecije s Turcima u 17. i 18. st. mijenjaju prilike na otoku. Osnovni demografski procesi su slaba imigracija zagorskog elementa i prvi počeci emigracije u 18. st.

Pad Venecije označio je novo vrijeme. Povoljni uvjeti života i rada donose napredak; on nije uspio radikalno izmijeniti prilike, ali je u odnosu na ranije doba označio snažnu demografsku cirkulaciju i nove gospodarske odnose koji dovode do najvećih pejzažnih promjena.

Redoviti službeni popisi stanovništva dozvoljavaju sigurnije zaključke o kretanju stanovništva i njegovoj dinamici. Konstantan porast broja stanovnika najveći je u drugoj polovini 19. st., većinom

zbog orijentacije komercijalnom uzgoju vinove loze, a uzrokovan je visokim prirodnim prirastom.

Kompleksnim utjecajem iseljavanja i vinogradarskih kriza nastaje demografski regres i postepena depopulacija kao osnovni socijalno-geografski procesi ovog vremena; oni su bitno utjecali na strukturu stanovništva, a njihove biološke posljedice postaju sve očitije.

Prostorni odnosi i pejzaž doživjeli su posljednjih 120 godina najveće promjene. Čitav period karakteriziran je težnjom stanovništva da osigura osnovna životna sredstva, što uspijeva tek u povoljnim, ali slučajnim uvjetima tržišta i konjunktura vina.

Promjene nakon drugog svjetskog rata pogoduju napuštanju agrarno prenaseljenih krajeva i kretanju prema gradovima gdje je novčana zarada osigurana.

Suvremeni period karakterizira stalna depopulacija, napuštanje agrarnog iskorištavanja prostora i razvoj neagrarnih zanimanja.

Nekada udaljeni granični kraj danas je u centru zbivanja, a pitomi sunčani pejzaž te burna i bogata prošlost postaju neobično privlačni.

SUMMARY

ISLAND OF KORČULA

A. Ka'ogjera

Contribution to the knowledge of the social-geographical characteristics

The Island of Korčula is especially interesting for its geographical position: whilst its Eastern part has a total distance of only 1270 meters from the neighbouring peninsular Pelješac, its Western, so-called part of Vela Luka, is isolated to the open sea and separated from the East through high central limestone blocks. These differences stipulated different ways of the social and economic developments and tracks of previous influences can be still noticed even today.

The complete domination of Korčula over the Channel of Pelješac which is at a certain time even potential with a significance of a frontier position, is of fatal importance for the economic life of the eastern parts of the island. The values of agricultural land on the western parts of the island stipulated in early times cattle-breeding and agriculture, which became significant in the 19th century for the development of Blato and Vela Luka.

The substance is simple and the composition of limestone and dolomites had a positive influence on the differential erosion. Erosive processes older than the upper pliocenes have been adopted to the composition and changes in climate. All rocky hollows had then be formed and during the pleistocene vast quantities of alluvial materials left sediments owing to disturbed erosive balance. Coastal forms developed at a considerably lower sea level and through glacial eustatic movements during the postpleistocene they have been sunk.

The characteristics of the climate on the island are typical mediterranean. High central and low thermic amplitudes do not show considerable fluctuations. There is enough rain-fall however, unfavourable distribution of rain-

falls stipulates summer droughts which heavily hit the population and disturb the primary economic activities.

Korčula is still one of our most wooded islands where in regular order zones of forests, scrubs and underbrushes are changing with agricultural land, whilst bare lime-stone rocks are very rare.

The landscape sight of the island of Korčula is reflected by mutual effects of natural elements and important social influences, which are becoming in the modern world more and more significant and typical elements for its development and transformation.

Tracks of the oldest settlements are leading back into prehistoric periods, but more expressive tracks of human work exist from a younger period, when there were living the Illyrians on the island.

Greek and Roman settlers organized an economic life on the island and connected the settlements which existed on the eastern and western parts of the island. Stone-mason's-trade and agriculture were the main activities then.

With the Slav immigration in the 9th century the Greek and Roman influence diminished or assimilated to the new conditions, so that it almost vanished in the following periods. The overwhelming Slav population, mostly occupied with cattle-breeding moved to the inner-parts of the island and here took the biggest changes of the whole landscape place.

Since the 12th century Korčula has already a rather bright autonomy. Agriculture and cultivation of land was the basis of an autocratic economy; cattle-breeding and forestry are especially important activities. Agricultural cattle-breeding required huge space and lead to devastation and degradation of covering plants, but tracks of these human activities have not been preserved owing to natural re-forestry.

The administration of Venice enforces its interests to the island.

There was a rather large oscillation of the population and plagues, which broke out because of the bad social and hygienic conditions of living standards, minimized the population. Such a small number of the population was not able even with the most intensive efforts to make any spatial influence and therefore there are no noticeable changes in the landscape.

Heavy conflicts between Venice and the Turks in the 17th and 18th centuries changed the conditions on the island. The primary demographic processes are small immigrations from the continental (so called *zagarjea*) regions and the first beginning of emmigration in the 18th century.

With the fall of Venice a new epoch starts. Better living and working conditions stipulate certain progress; though there could not suddenly be radical changes of the conditions, in relation to earlier periods. This meant a powerful demographic explosion and new economic relations which changed completely the picture of the landscape.

A regular official census of the population allowed a more certain conclusion about population movements and about the dynamic. The biggest growth of the population took place in the second half of the 19th century, mostly owing to the new occupation of wine-growing and the main reason is natural growth of the population.

Through this complex influence of emmigration and economic crisis of the wine-growing trade a demographic recession took place leading to a gradual depopulation as primary social and geographical process of that period; these had of course a considerable influence on the structure of the population and their biological results became more and more obvious.

The spatial relationship and the look of the landscape underwent during the last 120 years their biggest changes. This whole period is characteristic for the efforts of the population to ensure for themselves the elementary means for living and with this they succeeded only in better casual conditions of the market and the wine-growing industry.

The contemporary period is characteristic for its gradual depopulation, agrarian overpopulated areas towards the towns where money earnings are better secured.

The contemporary period is characteristic for its gradual depopulation, abandonment of agricultural activities and further developments of non-agrarian professions; whilst the tertian population which is becoming more and more numerous, concentrates on the towns of Korčula and Vela Luka and only partly also on the town of Biato.